

Kupujte iba
od predajcu
s preukazom.
Číslo preukazu
predajcu:

NOTABENE

2,80 €

Polovica
pre predajcu

U L

I

C

A

Lukáš
Latinák

Zastavte sa!

Farmársky sen (4) ● Darebáctvo sa podarilo (9) ● V (hladovej) doline som ja (12) ● Rada sa poflákujem (16) ● Splatiť dlh prírode (20) ● Devianska nátura (24) ● Cesta v čase (28) ● Tvare ulice (32) ● Predajca s mocným hlasom (35) ● Zo starých vedút (36) ● Tancovala som s kozmonautom (39) ● Jedna z II (40)

JÚL 2026 Č. 300

Čo sa u nás dialo v júni

Text Petra Vrablicová

Foto pracovníci OZ Proti prúdu

BEDMINTONOVÉ POPOLUDNIE

Predajcovia a predajkyne si v rámci aktivít NOTA BENE mohli po prvý raz zahrať bedminton. Predajca Ondrej ho hrával už ako dieťa. Aj teraz s istotou a takmer bez námahy odpálil skoro všetky košíčky a popreháňal spoluhráčov. Predajkyňa Janka si hru vyskúšala po prvý raz. Už sa teší, keď si bude môcť zahrať zase. Záujem medzi predajcami je naozaj veľký!

NA KONFERENCII FEANTSA 2026

Sociálne pracovníčky z programu Bývanie NOTA BENE zaujala iniciatíva Women's Voices. Ženy so skúsenosťou s bezdomovectvom v nej fotografujú miesta, predmety a situácie, ktoré sú pre ne dôležité a pomocou vlastných príbehov vysvetľujú ich význam. Bezdomovectvo žien je v Európe do veľkej miery neviditeľné, keďže často prespávajú u známych, zotrvávajú v neistých vzťahoch alebo v nevyhovujúcom bývaní.

MAĽOVANIE V LODENICI

Pravidelné tvorivé dielničky sa na jedno popoludnie preniesli na breh Karloveského ramena Dunaja. Koho neodradila horúčava, získal impresionistickú pamiatku na pokojný breh rieky, psiu návštevu aj búрку, ktorá nás obišla.

OPEKAČKA NA ŽELEZNEJ

Mesiac sme završili najobľúbenejšou aktivitou predajcov a predajkyň – opekačkou. Kolegyňa Lucia si pripomenula skautské časy a od šiestej ráno strážila ohnisko. Zatiaľ čo niektorí grilovali, predajca Štefan zorganizoval turnaj v šípkach a o pár metrov ďalej sa rozbehli aj bedmintonové súboje. Súťažnú atmosféru završil kvíz. O jeho výsledku musela po troch rozstrelových otázkach rozhodnúť hra Kameň, papier, nožnice.

MEDZI KNIHAMÍ

S mnohými z vás sme sa koncom mája stretli na Bratislavskom knižnom festivale BRaK, kde sme sa okrem rozhovorov aj hrali. Vyskladali sme si obed z obmedzených zdrojov či zbalili majetok do jednej tašky. Najradšej ste však písali odkazy pre našich predajcov, za ktoré ďakujeme!

HELENKIN KVETINOVÝ KLOBÚK

Naša predajkyňa Helenka sa nechala inšpirovať júnovou titulkou a vyrobila si takýto parádny kvetinový klobúk. Hoci ju potrápili boľavé prsty, rada podobnými ozdobami spríjemní deň sebe aj okoloidúcim.

Ulica ako znamenie

Keď môj otec oslavoval sedemdesiatku, mal som príhovor. Rozdelil som ho do piatich častí. Moja neter Nela stála vedľa mňa a držala v ruke päť veľkých výkresov. Na každom bol modrou v červenom orámovaní napísaný názov jednej z ulíc, na ktorých môj otec žil. Ako príhovor plynul, Nela obracala výkresy a my sme sa posúvali v čase a priestore. Prechádzali sme štátmi, mestami, susedstvami.

Nomen omen, meno je znamením. Názov ulice je okrem nášho vlastného mena asi najčastejším slovom, ktoré aj stokrát napíšeme do všetkých možných formulárov a zmlúv.

Keď som roztopašný a chcem trochu v spoločnosti provokovať, navrhнем pubertácku hru. Aké by bolo tvoje umelecké meno, ak by si bol/a drag queen alebo hviezda erotických filmov? Hrá sa to tak, že sa spojí meno prvého domáceho zvierata s menom prvej ulice, na ktorej dotyčná osoba bývala. Ja som napríklad Rika Mikovíni. Môj kokeršpaniel sa v hrobe obracia.

Nijaká ulica tu nie je naveky. Mená reflektujú, kde sa krajina hodnotovo práve nachádza. Jeden z najkrajších bulvárov v Luxemburgu sa v prvej polovici štyridsiatych rokov volal Hitlerova ulica. Teraz je to Avenue de la Liberté. Rovnako dopadlo Gottwaldovo námestie; je z neho Námestie slobody.

Gottwald ani jeho ulice a námestia mi nechýbajú. Som rád, že aspoň takto formálne sme sa dokázali vyrovnáť s minulosťou.

To ale neznamená, že ak niekto vyrastal na Gottwaldovej, nemôže to byť jeho pseudonym v prípade, že sa stane drag queen alebo začne hrať v erotických filmoch.

Dušo Martinčok
spolupracovník *NOTA BENE*

Farmársky sen → 4

Farmu pod Poľanou vybudovali svojpomocne. Pred ôsmimi rokmi tam nebolo nič okrem domu. Keby sa rozhodovali dnes, išli by do farmárčenia znovu... ak by im to dovolili vysoké ceny a plán postaviť prečerpávaciu elektrárňu.

Rada sa poflakujem → 16

Mesiac na jednej ulici. Prechádzky, spoznávanie, rozhovory s ľuďmi. Tak vznikala kniha Jany Beňovej *Flanérova košľa* – a tak si ona sama budovala vzťah s mestom.

Splatiť dlh prírode → 20

Začalo sa to pomocou záchranej stanice pre ohrozené korytnačky na Madagaskare. Dnes Sabovci posielajú deti z chudobných rodín do školy a budujú vzťahy medzi nami a ostrovom.

Text Petra Vrablicová
Foto archív Kataríny
Mošovskej, Nina
Bortelová, OZ Čechánky

Farmársky

Farmu pod Poľanou vybudovali svojpomocne. Pred ôsmimi rokmi tam nebolo nič okrem domu. Keby sa rozhodovali dnes, išli by do farmárčenia znovu... ak by im to dovolili vysoké ceny a plán postaviť prečerpávaciu elektrárňu.

Niekoľko kilometrov za Hriňovou sa na úzkej ceste lemovanej stromami objavajú prvé domy lazú Čechánky. Susedia sa tu cez lúky, polia a stromy navzájom nevidia. Na jednej z fariem, Farme pod Poľanou, práve Katarína Mošovská spracováva mlieko. Za oplôtom sa pasie krava s teliatkom. Chovajú tu dve mliečne kravy a štrnásť na mäso.

VZNIKLA KOMUNITA

Práca v kancelárii nevyhovovala ani Katke, ani jej partnerovi Renému. Preto sa pred ôsmimi rokmi

presťahovali na Podpoľanie. Ona z Bratislavy, on z východu. Plánovali niečo vybudovať. Bez susedov a pocitu, že by niekoho obmedzovali.

Prišli s nimi dva kone. Neskôr pribudli kozy, kravy, sliepky a jazierko. A postupne aj dve deti. Minulý rok plánovali farmu opäť o niečo rozšíriť, keď im zavolať sused. „Pýtal sa, či sme videli článok o tom, že má v Čechánkach vyrásť prečerpávacia vodná elektrárňu (PVE) Málinec – Látky. Mysleli sme si, že je to hlúposť. Nevenovali sme tomu pozornosť.“

O deň neskôr však išli za starostom. „Tváril sa, že o ničom nevie. Nakoniec vysvitlo, že o tom vedel,“ hovorí zamračene Katka. Prvé mesiace boli podľa nej strašné. „Zastavilo nám to život. Absolútne sme nevedeli, čo robiť.“ Vedrá, gumáky a traktor vymenili za telefóny. „Predtým sme sa tu ako susedia medzi sebou nepoznali. Toto nás spojilo. Vznikla komunita.“

Na farmu ani na kúpeľňu, ktorú prerábali, im však nezostala energia. Na niekoľko mesiacov prácu zastavili. „Nechceli sme robiť niečo zbytočne, ak by sme museli neskôr odísť. Stratili sme chuť budovať, rozvíjať a napredovať.“

S tou myšlienkou sa postupne naučili žiť. Aj keď veria, že zámer vybudovať im za kopcom elektrárňu sa nepodarí.

↑ Malí farmári
z Podpoľania.

sen

„Zo strany štátu dochádza k toľkým prešľapom a nelegálnym krokom, že im to nemôže prejsť. Viacero odborníkov nám povedalo, že postaviť, čo zamýšľajú, je nereálne.“

NEODCHÁDZAME

Podľa toho, čo zatiaľ vedia, nemajú byť vyvlastnení a ich pozemok nezasiahnu žiadne práce ani výskum. „Podľa plánu máme byť kúsok od brehu.“ Keďže ministerstvo tvrdí, že pôjde o pitnú vodu, no nie je to zatiaľ definitívne, stále nevedia, či sa ich farma bude nachádzať v prvom ochrannom pásme. To by znamenalo, že tam nebudú môcť hospodáriť ani bývať.

Informácie majú len z verejných zdrojov. „Osobne s nami nikto nekomunikuje, odkedy sme ich začali konfrontovať.“ Pri otázke, či je rodina z celej situácie a neinformovanosti v strese, sa Katka na chvíľu odmlčí. „Už ani nie. Ak by sme to dovolili, po roku by to určite malo následky.“ Vnútorne to odmietli. Keby ich pozemku hrozilo zaplavenie, možno by to cítili inak.

„Šťastie v nešťastí bolo, že sme sa tu na lazoch dokázali rýchlo zmobilizovať. Za štyri dni sme zozbierali 22 000 podpisov.“

→ Farma sa zrodila z myšlienky bývať spolu s koňmi mimo veľkomesta.

↓ Ovce pasúce sa v okolí lazov Čechánky na Podpoľaní.

„Najprv sme ani nevedeli, koho sa to týka. Minister Tomáš Taraba povedal, že pôjde o päť chatiek, no nakoniec je to viac ako 260 nehnuteľností.“ Pri predstave, že by mali susedia, ktorých za posledný rok videli častejšie ako svoju rodinu, odísť, nevedia, či by chceli zostať. Hlavne keď miesto, ktoré si pre život vybrali vďaka prírode, zasiahne hluk a prach zo stavby a ruch strojov.

Hranicu plánovaného zaplavenia spoznáte ľahko – podľa solárnych panelov stojacich v dlhých radoch pri ceste. Zmiznúť by malo všetko, čo je nižšie, vrátane domov s hospodárstvami, malej kaplnky a cintorína. Keď sme sa pri ňom zastavili, vychádzala z neho smútiaca rodina. Staré náhrobky počtom prevyšujú tie nové. Na mnohých už nerozoznate ani písmená. Tie čitateľné ukazujú dátumy z konca 19. storočia. O mnohých miestach posledného odpočinku však svedčia už len kopčeky.

„Staré stromy ťažko vykoreniť,“ prihovoriť sa nám jedna z obyvateľiek pri zastávke autobusu. Práve posadila zemiaky a vyšla sa pozrieť, kto na lazy zavítal. Pred rokmi sa sem vydala. Vychovala tu viac ako desať detí, vnúčat a pravnúčat. „V lete je tu plno. Chodí sem veľa ľudí, lazníkov aj chatárov,“ hovorí veselo, no v jej hlase začuť smútok aj hnev, keď si uvedomí, že by sa to mohlo skončiť.

Odísť podľa Katky zatiaľ neplánuje nikto. Ak by tu nemala chatu rodina právnikov a nevzniklo občianske

„Ľudia v Londýne pijú vodu z Temže. Vypiť sa dá asi všetko. Keď ale máme vodu v perfektnnej kvalite, stojí za to spraviť z nej vodu drahú a nekvalitnú?“

Občianske združenie Čechánky má okolo 140 členov, vrátane všetkých vlastníkov nehnuteľností. Priamo v záplavovej zóne je ich 52.

Rok po podaní návrhu ministerstvo životného prostredia vydalo projektu PVE Málinec – Látky osvedčenie o významnej investícii. Krok odôvodňovalo objektívnou a kritickou časovou tiesňou. Obyvatelia Podpoľania to v správnej a ústavnej žalobe namietajú.

Domáhajú sa zrušenia tohto osvedčenia, ochrany svojich práv a nápravy nezákonného postupu príslušných orgánov. Obrátili sa aj na Európsku komisiu.

↑ Prvý rok kosili iba ručne.

↗ Po psíkovi Whiskym prišli na farmu kozy.

→ Hoci kúpili zrekonštruovaný dom, znova ho rozbili a postavili podľa seba.

združenie Čechánky, mnohí by nevedeli, kde získať informácie a ako sa brániť. „Robia brutálnu robotu. My to tiež intenzívne riešime, no keď je sezóna a práca na farme nás nepustí, nemôžeme byť online,“ hovorí Katka. „Navyše, keby by sme to stále riešili, boli by sme ešte vyhorenejší.“

VÝZNAMNÁ INVESTÍCIA?

Od svojho spustenia v roku 1994 slúži vodná nádrž Málinec ako zásobáreň pitnej vody. „Pôvodné plány počítali s možnosťou výstavby prečerpávacej vodnej elektrárne, no nikdy nie s tým, že by jej spodná nádrž bola v Málinci a horná na Čechánkach,“ približuje právnik a predseda občianskeho združenia Čechánky Tomáš Endrödy, ktorý v Čechánkach strávil polovicu detstva. Podľa pôvodného návrhu sa na hornom toku Ipľa vedľa Málinca mala vybudovať ďalšia nádrž, spodná nádrž prečerpávačky.

Keď vlni vo februári podávalo ministerstvo životného prostredia návrh na určenie investičného projektu PVE Málinec – Látky vo výške 2,4 miliardy eur za strategickú investíciu, lehotu na jeho pripomienkovanie stanovilo na štyri pracovné dni. „Je to bizarné, keďže pri výstavbe Málinca za minulého režimu trvala príprava projektu mesiace až roky,“ vysvetľuje Tomáš. Vláňajší návrh mal iba štyri strany. „Vyrázilo mi to dych. Rozmýšľal som, či ho nepísala umelá inteligencia alebo stredoškólak.“

Ak by sa informácia o pláne výstavby neobjavila v médiách, ľudia z Čechánok by sa o nej možno dozvedeli až v štádiu, keď by mohli len ťažko niečo zmeniť. „Šťastie v nešťastí bolo, že sme sa tu na lazoch dokázali rýchlo zmobilizovať. Za štyri dni sme zozbierali 22 000 podpisov pod petíciu, dohodli sa na založení občianskeho združenia a podali hromadné pripomienky. Ministerstvo ich rok neprerokovalo.“

Z DOBREJ VODY DRAHÚ

Podľa obyvateľov štát nepreukázal verejný záujem na výstavbe prečerpávacej elektrárne, čo je podmienkou pre priznanie statusu významnej investície. „Zároveň nebola preukázaná dostatočná ochrana pitnej vody, nehovoriac o tom, či je vhodné, že s nami pri tak veľkom projekte nikto nekomunikoval a nedostali sme žiadne podklady,“ argumentuje Tomáš. „Výstavbu na zdroji pitnej vody navyše európska legislatíva zakazuje.“ Rámcová smernica EÚ o vode z roku 2000 hovorí: „Členské štáty zabezpečia nevyhnutnú ochranu identifikovaných vodných útvarov s cieľom vylúčiť zhoršenie ich kvality a znížiť mieru úpravy, potrebnú na výrobu pitnej vody.“

Správa Stredoslovenskej vodárenskej prevádzkovej spoločnosti však konštatuje, že z podstaty fungovania PVE, ktorá prečerpáva obrovské množstvo vody, dochádza k víreniu sedimentov. To vedie k zhoršeniu kvality surovej pitnej vody. „V dôsledku toho sa zvýši potrebná miera jej úpravy, čo je v priamom rozpore s európskou legislatívou,“ vysvetľuje právnik a dodáva: „Ľudia v Londýne pijú vodu z Temže. Vypiť sa dá asi všetko. Keď ale máme vodu v perfektnnej kvalite, stojí za to spraviť z nej vodu drahú a nekvalitnú?“

V Lučenci a Novohrade musia v lete navyše prijímať opatrenia na zabezpečenie dostatku pitnej vody. „Vodohospodári priznali, že počas výstavby PVE by

vodná nádrž bola odstavená a zdroje z Hriňovej a Klenovca by neboli pre región postačujúce.“

Na základe niekoľkých rozhodnutí Európskeho súdneho dvora navyše nemôže v Európe dôjsť k zásahom do vlastníckych práv bez toho, aby neprebehlo EIA (posudzovanie vplyvov na životné prostredie). „Vyhlásením projektu za významnú investíciu vznikli plomby a predkupné práva alebo sa zrušili práva tretích strán,“ vysvetľuje právnik. „Ak mal niekto zapísané napríklad právo doživotného užívania pre rodičov, zákon umožňuje, aby za určitých podmienok zaniklo.“ Neistota mnohých v regióne odrádza od investovania. „Akoby štát niečo

„Farma vznikla zo snahy byť sebestační a mať pozemky, o ktoré sa môžeme deliť so svojimi koňmi. Keď zistíte, že maslo stojí štyri eurá, kúpíte aj kravy.“

urobil a potom hľadal právny titul, na základe ktorého k tomu došlo. V demokratickej krajine to považujem za neakceptovateľné,“ komentuje situáciu Tomáš.

RIZIKO POVOLANIA

Katka hovorí, že farmárčenie nie je romantika spojená s pobytom vonku a kontaktom so zvieratami. Medzi farmármi je riziko samovražedných sklonov tri- až päťkrát vyššie ako v iných profesiách. Najčastejšie je to spôsobené stresom z finančnej záťaže, počasia, úrody a starostlivosti o zvieratá. K tomu sa pridávajú aj dvadsaťhodinové pracovné dni bez oddychu, izolácia a málo sociálnych interakcií či traumatizácia z úhynu zvierat.

Farmári spod Poľany si vlni v lete prechádzali vyhorením. Nielen kvôli PVE. „Riešili sme finančné problémy kvôli technike, na ktorú sme si požičali 300 000 eur. Bola hlavná sezóna. Vtedy som s deťmi väčšinou sama a sama sa starám aj o farmu, keďže muž pracuje na traktore,“ približuje Katka.

S Reném sa dostali do momentu, keď ich farmárčenie už nebavilo. „Hovorili sme si: čokoľvek robíme, stále je zle.“ Všetko vyvrcholilo, keď po ôsmich rokoch išli prvý raz s deťmi na dovolenku. Vypli mobily a trávili čas spolu. Inak ako doma, kde síce spolu sú, no každý robí, čo treba. „Uvedomili sme si, aký by sme mali super život, ak by sme farmu predali. Mohli by sme si kúpiť karavan a cestovať.“

V úvahách sa dostali až do bodu, že zvažovali kúpu menšieho domčeka a nový začiatok v ňom. Finančne stabilnejší. Iný. Zrazu zistili, že im z farmy nič nechýba. „Keď som si predstavila, že pridem domov a budem dojiť kravu, bolo mi strašne.“

Po návrate domov im trvalo tri týždne, kým sa dostali späť do bežného režimu. O farmu sa im zatiaľ starali kamaráti. „Kedysi tiež farmárčili, takže sme mali istotu, že to budú vedieť.“ Zostali ešte mesiac. „My sme celé dni sedeli a rozprávali sa, čo budeme robiť. Nebola som schopná ani pozbierať vajcia.“

Keďže Katka študovala psychológiu, pochopila, že nejde o bežnú nechuť do práce, ale o vyhorenie. „Keď priatelia odišli, najskôr sme farmu len nutne udržiavali. Až postupne sme získali novú chuť do práce.“

BEZ DOTÁCIÍ

Mladí farmári prišli na to, že sa v tejto situácii ocitli najmä kvôli nákupu techniky. Rozhodli sa ju predať. „Je veľmi ťažké utiahnuť všetky lízingy. Nestojí to za ten čas ani peniaze. Keď sme si to priznali, išlo všetko jednoduchšie.“ Kým sme sa s Katkou rozprávali, bol René odviezť na obhliadku traktor, poslednú a najdrahšiu položku.

Trochu si vydýchli. „Teraz zvládeme aj to, čo by sme minulý rok nedokázali,“ hovorí Katka a naráža na líšku, ktorá ich za noc pripravila o pätnásť sliepok. Ide o stratu 165 eur plus cenu nových sliepok, pletiva a materiálu na opravu výbehu. „Takže sme za noc prišli o 450 eur.“ Na takéto náklady sa farmári nevedia pripraviť. „Veľký farmár si možno povie, že je to nič. On z farmy žije. My ju dotujeme. Len nafta do traktora nás stojí mesačne tisíc eur.“

Na Farme pod Poľanou neustále rozmýšľajú, čo by vylepšili alebo kúpili, aby si zabezpečili ďalší príjem. „Je tu toľko vecí, ktoré treba urobiť, no stále stoja. Kruhovka na cvičenie koní, záhrada aj skleník.“ Rodinu doposiaľ živilo kováčstvo, sezónny e-shop a sociálne siete. „Technika na agroslužby

↑ *Meandre potoka Smolná, prítoku Iľľa, ktoré by výstavbou PVE zanikli.*

↓ *Katka pri príprave bylinkovej lekárničky, kde nesmie chýbať materina dúška a nechtík.*

nedokázala zaplatiť ani samú seba, nie nás uživiť.“ Dnes rozmýšľajú nad bagrom. „Neberieme dotácie na pôdu. Majú veľmi veľa podmienok a mnohé sú nezmyselné. Je to zbytočná a prílišná buzerácia.“ Zatiaľ sa nesnažili ani o inú pomoc od štátu či z eurofondov. „Musíte mať vypracovaný projekt za niekoľko tisíc bez istoty, že vám ho schvália.“ Zvažujú ju až teraz, keď našli niekoho, kto by im s prípravou podkladov vedel za rozumnú cenu pomôcť.

Nastavenie celého sektora však podľa Katky nedáva zmysel. „Je nelogické, že nejaké družstvo nemá produkciu, ktorá by ho uživila, a potrebuje brať dotácie. Ktokoľvek iný, či murár alebo kaderníčka, nedostáva dotácie za to, koľko stien postaví alebo ostrihá ľudí.“

Pôdu navyše skupujú veľkí podnikatelia a investori. „Kvalita sa stráca kvôli kvantite len preto, že dotácie dostávajú na hektár. Ak by sa vyplácali na základe produkcie alebo niečoho, čo vytvoríte, bolo by to iné.“ Lúku podľa farmárky stačí zmulčovať namiesto toho, aby sa na nej vypestovalo aspoň seno na kŕmenie.

NEJDÚ PO KVANTITE

Napriek všetkým úskaliam by farmári spod Poľany šli do toho znovu. „No už by sme si to pravdepodobne nemohli dovoliť,“ hodnotí Katka. Cena farmy v pôvodnom stave by bola dvojnásobná. Čo sa nezmenilo, sú nulové úspory. „Veľa ľudí nám neverí, že sme na začiatku nemali nič. Banky vtedy dávali stopercentný úver. René mal prácu a dom opravoval cez víkendy.“

Hoci sen o farme v tom čase ešte neexistoval, René si nevedel predstaviť život v Bratislave a Katka netlačila na to, kde by mali žiť. „Ťahalo ho to mimo mesta. Jeho kamaráti mali ranče a my sme mali dva kone.“ Farma vznikla zo snahy byť sebestační a mať pozemky, o ktoré sa môžu deliť so svojimi koňmi. „Potom si kúpite sliepky, aby ste mali vajcia. Kozy na mlieko. Keď zistíte, že maslo stojí štyri eurá, kúpite aj kravy.“

Farma sa stala ich životným štýlom, nie príjmom. Nejdú po kvantite. Vďaka tomu si môžu dovoliť nechať teliatka s mamami, netraviť všetok čas spracovávaním výrobkov a venovať ho rodine alebo iným aktivitám. Dni v týždni a víkendy však nerozlišujú. ●

Text Petra Vrablicová
Foto Matej Fabiánek

Darebáctvo sa podarilo

Aspoň tak to vyzerá, keď sa v meste objaví ďalší z ich výtvorov. Farebný, drzý, s názorom. V tvorbe WallDesign cítiť rebelantstvo, humor a radosť. A sprejerský odkaz Tomáša s Daliborom v uliciach pretrvá.

Tomáša priviedlo ku grafitom bratislavské sídlisko. „V trinástich som začal chodiť von s partiou, gangom sopliakov,“ smeje sa, keď dokončí predkresľovanie nového dopravného ihriska pre deti v Lamači a odovzdá valček s fialovou farbou svojmu pomocníkovi.

Grafity zaplavili slovenský priestor na prelome miléníí. „Všetci písali. Všade. V roku 2002 som namaľoval prvý nápis. Vyzeralo to strašne.“ Išlo

však o formovanie undergroundovej kultúry. „Boli sme deti, ktoré mali čas a robili hlúposti.“

Do Daliborovej partie zase niekto priniesol spreje, podobne ako skejtbord. Vyskúšali ich. Maľovali po nociach. „Na konci deväťdesiatok bolo všetko divoké. Nikto nepadol z neba a vedel. Bohužiaľ!“ Akosi to však bolo reálnejšie. „Cestovali sme. Fotili. Keď sme sa stretli, ukázali sme si zábery.“ Ak ich zavolali známi z Čiech, Maďarska alebo Poľska, prišli s fotoaparátom a s pasom v ruke. „Dnes to mnohí mladí robia iba kvôli Instagramu. Nemajú skúsenosti a namaľujú niečo len preto, aby to mohli postovať.“

Grafity boli preňho vždy o súťaživosti. Bolo ich treba urobiť na čo najviditeľnejšie alebo najšpeciálnejšie miesto. Tomáša zase fascinovala voľnosť a rebélia, keď si s kamarátmi mohli robiť, čo chceli, hoci neexistovali ľahko dostupné inšpirácie z internetu, poriadne spreje ani trysky. Dnes ho

najviac bavia monumentálne murály alebo tváre. Výzvy, ktoré aj po trinástich rokoch maľovania budov prinášajú veľkoplošné formáty. „Je úžasné ísť okolo svojho diela,“ dodáva Dalibor.

VŠETCI MÁME V SEBE VANDALA
V ich profesionálnych začiatkoch chcel každý motívy prírody. „Boli to gýče, no neprekážalo nám to. Dostávali sme peniaze a maľovali,“ spomína Tomáš. Čoraz viac si však presadzovali vlastnú tvorbu. „Bol to veľmi komplikovaný proces. Slováci proste chceli stromčeky a kvetinky.“

Pouličnému umeniu u nás ľudia rozumejú viac len posledných desať rokov. Klienti im dávajú voľnejšiu ruku a umelci o ich tvorbe nehovoria ako o gýči. Na rozdiel od západnej Európy však podľa Dalibora používajú street art vo verejnom priestore skôr ako náplasť. „Štandardne nie sú peniaze a grafit je najlacnejšia alternatíva opravy.“ V roku 2011 napríklad zavolali sprejerov do podchodu na Trnavské múto. „Vyšlo ich to menej ako opraviť eskalátor.“

Ani jeden zo sprejerov v mladosti nerozmýšľal nad tým, že by ho grafity mohli živiť. „Raz za mnou prišiel kamarát a spýtal sa, či by som mu nepomohol namaľovať reštauráciu. Krátko potom sa tam bol niekto najesť a vypýtal si moje číslo. Hneď v rámci druhej zákazky som maľoval pre výrobcu automobilov na výstavisku v Nitre. A rozbehlo sa to.“ Odvtedy

„Pouličné umenie je odkazom tejto generácie.“

sprejoval všetko od škôlok a ihrísk cez reštaurácie, firmy či budovy až po erotické kluby.

Tvorba však odložením sprejov nekončí. „Doma riešime e-maily, kreslíme návrhy, vymýšľame ďalšie projekty. V práci musíme byť nonstop, takže hodiny radšej nerátame,“ dodáva Tomáš. Ale nesťažuje sa.

Projektov je stále viac, takže už nemajú pauzu ani v zime. „Vo februári sme robili veľký projekt. Bol jeden stupeň. Mrzli sme, snežilo. Dá sa na to zvyknúť, aj keď je to nepríjemné.“

Väčšina ľudí, s ktorými sa stretne, grafity obdivuje. „Láka ich sprejovanie. Asi má každý v sebe nejakého vandala. Či už sme robili workshop pre zamestnancov firiem, onkológov alebo deti, všetci povedali, že si vždy túžili skúsiť, aké to je.“

NIČO PEKNÉ

Tomáš si myslí, že to tkvie v rebélii a slobode. Za umelca sa nepovažuje. „Máme svoju bublinu a ťažko povedať, či grafity rešpektuje aj niekto zvonku.“

Na Slovensku vraj stále ide o trochu háklivú tému. „Pouličné umenie je odkazom tejto generácie.“

„Murály a popísané steny spoluvytvárajú atmosféru mesta. Bez nej by bolo sterilné.“

Maľovali aj v najväčšom africkom slume v Nairobi či v rómskej osade v Jasove. „Vyzeralo to tam hrozne.“ Street artom chceli to prostredie trochu skrášliť. „Životné podmienky to nezlepší, ale aspoň sa obyvatelia pozerajú na niečo pekné. Ak to aspoň jednému dalo pozitívny impulz, znamená to úspech.“ Bolo to však náročnejšie ako čakali. V Jasove dokonca náročnejšie ako v Afrike.

„Ľudia reagovali dobre. Páčilo sa im to. V živote nič také nevideli.“ Sprevádzala ich rómska občianska hliadka, no nezabránila tomu, aby im deti počas maľovania brali farby. „Starší to však vždy vyriešili a spreje nám vrátili.“

Deťom urobili aj krátky workshop. „Trval asi dve minúty.“ Skúsili si niečo nasprejovať, no rýchlo sa začali tlačiť. „Bolo ich tam veľa. Nevedeli dodržiavať pravidlá a bolo to čoraz divokejšie, takže sme museli skončiť.“

Rovnako dopadlo aj rozdávanie oblečenia a hračiek od osobností street art scény. Nakoniec to vzdali a veci distribuovali prostredníctvom školy. V lete plánujú ísť do Jasova znovu. Aj so sprejerom z Austrálie.

Z OSADY DO SLUMU

Vďaka spolupráci so slovenským veľvyslanectvom v Keni mohli WallDesign maľovať aj v najväčšom africkom slume Kibera v Nairobi. Podľa odhadov tam žije milión ľudí. Prichádzajú tam ľudia z celej krajiny a zo všetkých spoločenských vrstiev. „Žijú v extrémnej chudobe, ale napriek tomu sú veľmi upravení.“ Podľa

„Životné podmienky to nezlepší, ale aspoň sa obyvatelia pozerajú na niečo pekné. Ak to aspoň jednému dalo pozitívny impulz, znamená to úspech.“

Tomáša to ostro kontrastuje s odpadkami a špinou, ktoré ich obklopujú.

Keď išli maľovať do Juhoafrickej republiky, kamaráti ich varovali pred lúpežami. Vraj ich páchajú deti alebo tínedžeri a treba mať pri sebe 300 randov, čo je asi 10 eur. Deti naozaj prišli. Jedno sedem-, druhé asi osemročné.

„Vytiahli zbraň a so silným prízvukom v angličtine povedali: daj mi všetko, čo máš. Mali sme pri sebe veľmi drahé fotočlánky, no oni si poslušne zobrali tých 300 randov a odišli.“

Dalibor aj Tomáš namaľovali niečo v každej krajine, ktorú navštívili. Daliborových grafitov je po svete viac ako 90 a nájdete ich trebárs v Brazílii, Austrálii či na Cookových ostrovoch. Tomáš má na konte asi 80 štátov. Reakcie ľudí závisia od krajiny. V Keni boli podľa nich veľmi milí a dielo, ktoré namaľovali na budovu školy, sa im páčilo. Na rozdiel od našich končín tam sprejovanie nie je brané ako vandalizmus. „Aj v Brazílii vidíte ľudí maľovať na uliciach,“ hovorí Tomáš. Spomenie tiež Berlín, kam mnohí turisti chodia obdivovať práve grafity. „Murály a popísané steny spoluvytvárajú atmosféru mesta. Bez nej by bolo sterilné. Striktná je v tomto ohľade Škandinávia a Ázia, najmä Singapur.“

POLICAJNÉ KOMANDO

Vlastníci a zástupcovia bytových domov a družstiev oslovujú WallDesign najčastejšie. „Street art je najlepšia prevencia proti grafitom. Ešte sa nestalo, že by niekto zničil naše dielo na paneláku.“ Na začiatku maľovali len do výšky troch metrov. Majiteľom budov však vysvetľovali, že na väčšej ploche sa dajú spraviť omnoho zaujímavejšie veci. „Postupne začali vznikať murály. Ľudia sú otvorenejší.“ Umelci však majú za sebou rôzne skúsenosti. Raz, keď maľovali na múr zákazku, zabrzdlili pri nich autá a z nich vyskákali policajti so zbraňami v rukách. „Niektorí im volali, že na dom maľujú vandali.“

Že grafity nie sú iba rebelantstvo a adrenalin, si Dalibor uvedomil pri prvom zatknutí. „Vtedy ľutujete, čo ste urobili, no potom sa spýtate, čo je na tom také zlé? Veď ste nikoho neokradli ani nezabili a dá sa to rýchlo umyť alebo zatrieť.“

Kontrola prišla, aj keď sme sedeli na lavičke pri dopravnom ihrisku v Lamači. Tentokrát však iba zástupcovia mesta. Maľovaním ihrísk sa snažia pritiahnuť deti opäť von. K športu a pohybu. „Väčšinou robíme basketbalové a futbalové ihriská,“ dodáva Dalibor. „A funguje to.“ ●

Text Jana Čavojská
Foto z filmu *Hore je nebo,
v doline som ja*

V (hladovej) doline som ja

Dospievanie v odľahlom regióne Slovenska so svojskými sociálnymi problémami. Strata dôvery v najbližšieho človeka. Príbeh o zložitom detstve, chudobe na Slovensku a prostredí, ktoré nie je ideálne, ale zároveň sa vám z neho nechce odísť.

Pred piatimi rokmi prišla Katarína Gramatová na pozvanie kamarátky do Utekáča – a hneď mala v hlave film. Teraz trochu prehľadám, ale režisérka súhlasí, že to prebehlo takmer takto. „Kamarátka, ktorá v Utekáči vyrastala, mi rozprávala o sklárskej minulosti dediny. Tá história ma veľmi neoslovila. Veď na Slovensku máme veľa skrachovaných fabriek. Pri rozhovoroch s ľuďmi som však zistila, ako sklárňami žijú, akí sú hrdí na to, odkiaľ pochádzajú. Pri garážach som natrafila na chlapcov a začala som sa s nimi rozprávať. Vyzerali presne tak, ako som ich potom vykreslila vo filme.“

MEKKA VŠETKÝCH HISTORIEK

Keď dostala Katarína nápad na film, do Utekáča sa na niekoľko mesiacov presťahovala. Čo videla? Hladovú dolinu, ale aj dedinu, ktorú jej obyvatelia majú radi a zveľaďujú ju. Prekrásnu prírodu okolo. Zlé dopravné spojenie, zložité dochádzanie za prácou aj do školy, lekári ďaleko, málo možností na trávenie voľného času. Ale aj dedinskú komunitu, v ktorej sa ľudia o seba navzájom starajú. Mladá, vtedy len 24-ročná režisérka to premietla do filmu *Hore je nebo, v doline som ja* o dospievaní pätnásťročného Eňa a jeho kamarátov v hladovej doline. Získala zaň Českého leva za najlepšiu réžiu.

S chlapcami to vraj na úvod vôbec nebolo jednoduché. Katarína bola pre nich cudzia. Zo začiatku sa s ňou ani nerozprávali. Ľady sa však prelomili a začali sa kamarátiť. „Zároveň som išla do mekky všetkých historiek, a to je krčma,“ rozpráva režisérka.

V nadväzovaní kontaktov je bezprostredná. Vie sa s hocikým pustiť do reči. „Pýtala som sa tam ľudí, ako sa majú. Viacerí mi povedali, že nie sú odtiaľ a prisťahovali sa do regiónu pred pár rokmi. Boli v dôchodkovom veku. Zaujalo ma, že na staré kolená sa niekto takto presťahuje. Rozprávali tú istú historku o niekom, kto im pomohol z dlhov, zobral si za to ich nehnuteľnosť a presťahoval ich sem.“

Zvláštny príbeh, no Katarínu nelákala investigatíva súvisiaca s prisťahovalcami. Pred očami mala obraz chlapcov a garáží a v hlave námet na film. Vedela, čo musí nasledovať: s chlapcami aj s ich rodinami treba stráviť čo najviac času. Mala jasný plán. Vo filme, scenár ktorého napíše, budú hrať práve títo chlapci, a ona ich na tú úlohu pripraví.

REŽISÉRKA NA BALKÓNE

Našla si dom na prenájom. Prázdnych domov je tam veľa. Jeden si prenajala od ženy, ktorej hovorí „pani veštica“. „Má dva domy pre svoje vnúčatá, aby mali kde bývať, keď prídu na leto. Sú krásne zariadené. V jednom som bývala, v druhom sme mali počas nakrúcania základňu. V tom dome som toho toľko zažila! Silné momenty. Veľmi za to ďakujem.“

Katarína mala balkón s výhľadom na hlavnú cestu a most, po ktorom musí prejsť každý, kto prichádza do Utekáča z vlakovej stanice. Sedávala na balkóne, pozorovala, čo sa deje, a písala scenár. Niekedy si pouličné scény nakrúcala na mobil. Zábery potom posielala produkčnej. V hlave jej už totiž vznikali konkrétne filmové scény a chcela ich neskôr verne zreprodukovať.

Okrem toho trávila čo najviac času s chlapcami. Dôkladne si ich napozerala a navníkala. Na základe toho ich mohla vo filme čo najpresnejšie vystihnúť. „Pripravovala som ich na nakrúcanie. Scenár som písala spolu s nimi, aby im sedeli ich repliky. Nacvičovali sme scény, pozerali filmy. Chcela som, aby si zvykli na kameru, takže som ich stále nakrúcala. Vznikol z toho dokument Dom strom.“

Spoločne robili bežné veci. Opekali, chodili na bicykle, vozili sa na babetách. Chodili po návštevách, na túry, do susednej dediny s niečím pomáhať, na rozhladňu, pozerat sa na losicu, ktorú tam niekto má. „Tam je stále čo robiť.“

HORE JE NEBO, V DOLINE SOM JA

Film *Hore je nebo, v doline som ja* rozpráva príbeh pätnásťročného Enriqueho, ktorý vyrastá so starou mamou v zabudnutej slovenskej dedine. Jeho matka Martina pracuje ďaleko v meste a domov prichádza len zriedka. Letné dni plynú pomaly: jazda na babetách, drobné výstrelky s kamarátmi, občasné úlohy od mamy.

No pod povrchom sa čosi mení. Enrique si začína uvedomovať, že matkine požiadavky nie sú také nevinné, ako sa zdali. V dedine kolujú reči. Jeho istota o matke sa rozpadá – zisťuje, že obraz, ktorý si o nej vytvoril, bol možno len ilúziou.

Intímna dráma o dospievaní je inšpirovaná skutočnými udalosťami z takzvaných „hladových“ slovenských dolín. Vo filme účinkujú neherci, ktorých režisérka objavila priamo v lokalite natáčania.

EURDIA OD FILMU

Veľa času Katarína potrebovala s rodinami chlapcov. Potrebovala sa zbližovať s ich mamkami, aby išlo nakrúcanie dobre. Často bola v parku s niektorou z mám a s mladšími súrodencami svojich protagonistov. Alebo išla do krčmy a s kadekým kecala. Alebo k veštici, od

„Rozprávali tú istú historku o niekom, kto im pomohol z dlhov, zobral si za to ich nehnuteľnosť a presťahoval ich sem.“

ktorej si prenajímala dom. „Vnímala som, ako to tam funguje. Snažila som sa nenásilne dostať do sveta tamojších obyvateľov. Jediné, čo som mohla ľuďom dať, bol môj čas. Neprišla som tam raz. Žila som tam. Ráno som niekoho stretla v obchode, začala som sa s ním rozprávať a zrazu som s tým človekom mala program – robila som to, čo robil on. Potom som šla domov, navarila som obed... Istý čas tam býval aj môj bývalý frajer a pes.“

Prirodzene sa vyfiltrovalo, kto bude hrať hlavné postavy. Julo, Mišo a Domino. O niečo neskôr pribudol malý Adam. Zo začiatku bol ešte veľmi maličký, mal len desať rokov,

keď Katarína stretla chlapčenskú partiu prvý raz a chlapci ho vtedy ešte veľmi nebrali. Až neskôr sa k nim pri-
dal. Nakoniec trávila Katarína najviac času práve s ním. Všetko jej ukazoval a vysvetľoval, mal ešte výrečnosť die-
ťaťa, kým ostatní v štrnástich rokoch už boli takmer pubertáci s vlastným svetom.

Do Utekáča postupne prichádzalo viac ľudí od filmu. Najprv kameraman. Potom set dizajnérka. Po nej herečka Eva Mores. Miestni pochopili, že sa niečo naozaj deje. Časť sa Kataríne ešte viac otvorila. Boli nápomocní. Požičali byt na nakrúcanie, zohnali kravy, ktoré potrebovala do scény. A niektorí sa uzavreli do seba. Našli sa aj takí, ktorým sa nakrúcanie nepáčilo. „Robili naprieky. Napríklad začali kosiť, keď sme potrebovali ticho. Alebo keď som si vyhládla nejakú lokáciu a vybavila povolenie, naschvál premaľovali plot a zničili mi tak myšlienku.“ Katarína to však neberie tragicky. „Vždy sa nájde niekto, kto s tým má problém. Oveľa viac sme sa stretávali s dobrotou ľudí. Napríklad nám ba-
bička napiekla koláče.“

V ZAČAROVANOM KRUHU

Prítomnosť štábu narušila utekáčsky klud. „Jedna pani chcela tak veľmi fotku s Evou Mores, že jej ušiel auto-
bus, na ktorý čakala večnosť. Ľudia ako ona mali z nakrúcania radosť.“

Katarína si myslí, že prítomnosť filmového štábu naučila veľa detí zodpovednosti. „Ukázali sme im, že sa veci dajú robiť, len netreba byť leniví. Každý krok, ktorý sme urobili, viedol k niečomu veľkému. Videla som, ako to deti naštartovalo.“

Keď si vybudovala vzťahy s mamami svojich malých hercov, pochopila, aké ťažké to v Utekáči majú. Ktovie. Možno si svoje životy predstavovali inak. „Kvôli deťom sú v začarovanom kruhu. Do štádia sebarealizácie sa ani nedostali, lebo veľmi skoro otehotneli. S deťmi, ktoré treba o dvanásť vybrať zo škôlky, si nemôžu nájsť prácu.“ V samotnom Utekáči je totiž pracovných príležitostí veľmi málo a dochádzať je náročné. Do Rimavskej Soboty vlak nechodí, do Lučenca áno, ale je veľmi pomalý. A aj v Lučenci sa ľudia o prácu

bijú. Preto volajú tento kraj „hladová dolina“.

Pritom ľudia Kataríne často opiso-
vali minulosť Utekáča ako dobré miesto pre život. Ešte za sociku tu mali bazén aj kino. Vtedy bol pekne vybudovaný pre zamestnancov sklárni a všetci boli spokojní. No už menej sa hovorí o vtedajších pracovných podmienkach. Ľudia v sklárňach robili s ortuťou a ťažkými kovmi bez dosta-
točných ochranných prostriedkov. Veľa z nich neskôr zomrelo na rakovinu.

PO POSLEDNEJ KLAPE

V Utekáči je len základná škola. Na strednú musia deti dochádzať. Vstávajú veľmi skoro, aby sa stihli pomalými spojmi dostať do niektorého z miest v okolí. Internát nedostanú všetci, na kilometre bývajú blízko. „Chlapci už začínajú vidieť a chápať, aké to je vyrastať na mieste ako Utekáč. Sú unavení z dochádzania. Škola ich veľmi nebaví. Utekáč pre nich predstavuje bezpečnú zónu. Je im tam vlastne fajnúčko,“ hovorí režisérka.

Po poslednej klapke, keď sa os-
tatní zbalili a odišli, Katarína akosi nemohla Utekáč opustiť. „Nechcelo sa mi naspäť do Prahy. Žila som tým, ako to tam mám rada. Je to tam magické. Upokojujúce. Veľa vecí tam funguje jednoducho.“

Kataríne chýba utekáčska „ľahkosť bytia“. „Keď sa tam nadýchnete, para-
doxne cítite život. Nie je to obyčajná dedina. Páči sa mi miestny prízvuk

a to, ako mätko tam ľudia rozprávajú.“ A komunita. Každý vie, že keď sa pokazí nejaká elektronika, opraví to Jožko. Obyvatelia si organizujú guláše, turistické výšlapy, cyklovýlety. „Jasné, že sa aj ohovára, zazerá a závidí. Nie som blbá ani naivná. Vidím to škaredé. Ale snažím sa poukazovať na pekné.“

Odmietajú splošťovanie reality a tvrdenia, že ľudia z hladových dolín vedľa málo o svete. „Sú múdri a citliví. Mnohí sa snažia. Ale tak dlho sa na nich zabúda, že v nich rastie vnútorná frustrácia. Potom počúvajú aj na hlúpe sľuby. Lebo potrebujú zmenu.“●

„Nechcelo sa mi
naspäť do Prahy.
Žila som tým, ako
to tam mám rada.
Je to tam magické.
Upokojujúce. Veľa
vecí tam funguje
jednoduchšie.“

Rada sa poflakujem

Mesiac na jednej ulici. Prechádzky, spoznávanie, rozhovory s ľuďmi. Tak vznikala kniha Jany Beňovej *Flanérova košeľa* – a tak si ona sama budovala vzťah s mestom.

Text Iveta Grznárová
Foto Jana Liška Schmidt

Jana Beňová je spisovateľka a vášnivá chodkyňa. Presnejšie flanérka, či jej vlastnými slovami – flákačka. Na potulky najradšej využíva ulice. Dôverný vzťah k nim odrážajú aj jej knihy, pričom v jednej z nich sú hlavnými postavami práve ulice – a ľudia, ktorí na nich pracujú a žijú. Reč je o *Flanérovej košeli* – knihe reportáží z 8 a ½ bratislavských ulíc.

Z vašich textov som mala dlho pocit, že máte voči Bratislave skôr kritický postoj.

Áno, mám kritický vzťah k Bratislave, ale pozitívne kritický. V istom období som z nej bola rozčarovaná. Prekážalo mi najmä násilie v uliciach, pach peňazí a mafie. Atmosféra 90. rokov bola nepríjemná. V roku 2013 som odišla zo Slovenska a dosť dlho som sa potulovala. Vracala som sa ako hosť a vnímala som, ako sa Bratislava pomaly mení. Dnes mám

pocit, že okolie historického jadra, teda širšie centrum, sa stalo veľmi dobrým miestom na život. Samotné úzke jadro padlo za obeť turizmu.

Čo vás priviedlo k napísaniu knihy o bratislavských uliciach?

Celý život po Bratislave chodím. Žijem a rozmyšľam v jej uliciach. Vnímam premeny. Prišlo mi až smiešne, ako ma nedávno dokázalo vytočiť, keď ma v jednom denníku označili v súvislosti so Šancovou ulicou za outsiderku. Úplne ma to rozžeravilo. Aká som ja outsiderka?! Veď som sa tu narodila! Zaujalo ma, že ja, ktorá som nikdy nemala lokálpatriotské pocity, som pocítila takúto prudkú emóciu. Anka Grusková vo svojej pútavej knihe *Desať jeleňov* spomína režiséra Blaha Uhlára, ktorý býval na Karpatskej a pre ňu je s touto zónou spätý. Pre mňa Karpatská, to je Lucia Piuissi! Jedna z prvých bratislavských

inline korčuliarok. Fičiaca na trase Karpatská – Stoka. A to v polovici deväťdesiatok nebol veru žiaden inline chodník! Piuissi a jej zlatý chrt Sára. Karpatská bola vždy svojrázna. Dlho ju charakterizovala zastávka trolejbusu na Kolibu, dva tunely a veterina. To sú aj kulisy Luciinej poviedky *Nesmrtelný kocúr*. A na obálke jej románu *Láska je sliedka* je trolejbus na Karpatskej. V Desiatich jeleňoch sa o Piuissi píše ako o Blahovej „domácej“ ale ona bola Blahova láska a priateľka. Vlastne – partnerka. A toto slovo nepoužívam, aby som nahradila slovo manželka. Myslím partnerka v pravom zmysle, ako človek, ktorý s vami súznie, stojí pri vás. Svoj byt na Karpatskej dala Blahovi k dispozícii. Ak by bol pre mňa nejakou ulicou Blaho Uhlár, bol by – a vlastne napriek všetkému stále je – Pribinovou.

iný a oveľa nákladnejší koncept ako ten môj.

V Bratislave je okolo 2050 ulíc. Vy ste ich naplno zmapovali osem. Na základe čoho ste si ich vybrali?

Mám pocit, že na Bratislave sú najzaujímavejšie „príušnice“, tie prilahlé ulice mimo turistických zón. Vráťane veľkých radiál, ako sú napríklad Račianska či Vajnorská. Prevádzky, ktoré na nich vznikajú, už nezakladajú mafiáni ako v 90. rokoch, ale ľudia, ktorým záleží na hostoch. Miestni neodchádzajú na kávu či pohár vína do centra. Utužujú a podporujú vlastnú zónu. Ulice ožívajú.

Aj príušnic sú desiatky. Čo bolo kritériom na finálnu voľbu?

Chcela som písať o uliciach, ktoré som najlepšie poznala a pre ktoré je charakteristická rôznorodosť. Preto boli príťažlivé dlhé ulice ako Šancová a Štefánikova. Heydukova sa mi zasa zdala špeciálna kombináciou onkologického ústavu a miest, kde sa hrajú spoločenské hry, predáva fantasy, bola tu opravovňa hudobných nástrojov, parochniareň... Zároveň tam dodnes býva moja kamarátka z detstva. Mala čau-čaua, ktorý sedával na balkóne a všetci spolužiaci sme ho chodili obdivovať. Jej otec bol zaujímavá postava, hráč na bicie, rozhovor s ním sa tiež dostal do knihy.

Premenila váš vzťah k rodnému mestu aj práca na knihe Flanérova košeľa?

Vďaka nej som si väčšmi uvedomila, ako mesto poznám, a tiež, koľko tu mám známych a kamarátov. Keď som sa do Bratislavy pred tromi rokmi vrátila, našla som si prácu v Staromestskej knižnici na Blumentálskej ulici. Za dva roky, čo som tu pracovala, som sa zoznámila s toľkými ľuďmi, že keď dnes po nej prechádzam, nestane sa, aby som sa aspoň pri dvoch-troch nepristavila.

Ešte k tej inšpirácii. Spomínali ste, že vás silno zaujal Fabian Saul, šéfredaktor časopisu Flaneur. Akú rolu pri vzniku Flanérovej košele zohral?

Čítala som s ním rozhovor o flanérstve a o tom, ako si v jednej chvíli povedal, že chce vydávať časopis, ktorý sa bude venovať vždy len jednej vybranej ulici na svete. Zoberie sa s kamarátmi a známymi, medzi ktorými sú umelci, sociológovia a odborníci z rôznych odvetví. Nejaký čas na tej ulici bývajú a robia rôzne projekty. Je to trochu

Každej ulici ste venovali približne mesiac. Ako ste ten čas trávili?

Predovšetkým som sa tam prechádzala. Potrebovala som nájsť ľudí na rozhovor. Ku každej ulici som napísala úvod a zahrnula doň vlastné pozorovania, ale chcela som, aby to bola kniha, ktorú vytvorila obyvateľia. Zaujímalo ma, čo si o nej myslia a ako ju vidia oni.

Najosobnejšia sa mi javí reportáž o Mlynarovičovej ulici v Petržalke, na ktorej ste tiež pár rokov už ako dospelá žili. A ktorú ste vo svojej próze Café Hyena opisovali ako zlé miesto pre život.

Petržalku som v knihe určite chcela. Niektorí tamojší lokálpatrioti protestovali proti obrazu Petržalky v mojom románe, kritizovali, že sa stala monštruóznou postavou, netvorom. Viacerí ma napadli, že to nie je Petržalka a že ju vôbec nepoznám. To ma inšpirovalo. Chcela som pochopiť, v čom môže spočívať jej príťažlivosť.

Podarilo sa im premeniť vašu perspektívu?

Nie, ale chápem aj ich sympatie a to, že sa snažia nájsť si cestu k miestu, v ktorom žijú. Môj pohľad bol ovplyvnený obdobím, v ktorom som tam žila. Pri práci na *Flanérovej košeli* som mala pekný zážitok v tamojšej samoobsluže. Videla som, ako mladá žena oslovila očividne chudobného muža a zaplatila zaňho jeho malý nákup. To sú presne tie zážitky, ktoré sa vám prihodí, len keď sa na ulici naozaj pohybujete, pozorujete a počúvate. Bez tohto „obsmrďania“ by som si nevypočula ani bizarný rozhovor o komikse na námet novely Markíza De Sade v Brlohu (kultový obchod zameraný na hry, komiksy, sci-fi a fantasy literatúru sídlil v čase vzniku *Flanérovej košele* na Heydukovej, pozn. I. G.). Za úplný ideál by som považovala, keby som sa po tých uliciach potulovala aj v neskorých nočných hodinách. To by som určite zažila kadečo, čo by stálo za to...

Nemáte svalnatých kamarátov, s ktorými by ste cítili bezpečne?

Ja sa v noci v Bratislave nebojím. Lenže rada spím. Poznám ju dosť dobre na to, aby som vedela, ktorými ulicami sa pohybovať. Nezabudnuteľný zážitok s nočnou ulicou mám zo San Francisca. Bola som tam v rámci

spisovateľského pobytu a moja kolegyňa – spisovateľka Milagros z Venezuely, s ktorou som zdieľala apartmán – chrápala, tak som o tretej ráno zišla do lobby. Keď ma to tam prestalo baviť, povedala som si, že sa pôjdem prejsť. Hotel bol v centre na typicky strmej ulici San Francisca a ja som už z vchodu zaregistrovala búrlivákov, ktorí sa z jej vrchu spúšťali ohromnou rýchlosťou v nákupných vozíkoch. Radšej som cúvla späť. Bola to divá nákupná sánkovačka! Keď som pracovala ako redaktorka v denníku, chodili sme pozorovať potápačov, ako čistia bratislavské jazerá. Z Draždiaka vylovili aj zopár týchto vozíkov. Niektoré boli obhorené, ako improvizovaný gril. Takže aj tam sa v noci asi žilo.

Názov Flanérova košeľa odkazuje k flanérstvu, čiže vášni pre bezcieľne putovanie mestom. Kedy ste čaro tejto aktivity objavili?

Mala som dvanásť-trinásť rokov. Rodičia ma poslali niečo kúpiť a ja som sa po prvý raz vybrala do pomerne vzdialenej časti mesta pešo. Navyše som nešla priamo, ale rôznymi bočnými ulicami, a zrazu som si uvedomila, aké príjemné je len sa tak túlať. Keď som prišla do obchodu, to, po čo ma z domu poslali, nemali. Pamätám si, ako som sa potešila, lebo som nemusela nič niešť a mohla sa opäť naľahko túlať naspäť. Rada sa poflakujem. Je skvelé pozorovať druhých, premýšľať alebo sa – naopak – nechať z vlastných myšlienok vytrhnúť. Niekedy sa vám nechce ísť do prírody, do lesa, chcete sa pohybovať v civilizácii, chcete byť na ulici.

Podľa výskumov nervová sústava relaxuje v prírode a mesto ju naopak vyčerpáva. Ale zjavne je to zložitejšie.

Podľa mňa určite. Keď idem na náročnejšiu túru, musím občas dávať väčší pozor ako v meste, ktoré poznám. Širšie centrum Bratislavy je pre mňa uvoľňujúce. Ak mi aj prináša stres, tak skôr ten dobrý, mobilizujúci.

Čo je vaša flanérska slabosť?

Asi Paríž. Znie to snobsky, no žila som tam dokopy snáď aj tri roky a dobre ho poznám. Moja klasická prechádzka vedie od Mostu Mirabeau

popri Seine k Jardine des Plantes. Kráčate popri rieke a stále vidíte niečo pekné.

Čo si v mestách špeciálne všímate?

Práve rieky. Aj na Bratislave mám rada Dunaj a jeho energiu. Je to nenahraditeľný prvok: Dunaj v Bratislave či Budapešti, Tajo v Lisabone, Seina v Paríži, Tiber v Ríme. Čím viac sú rieky prítomné v každodennom živote ľudí, o to viac mestá obohacujú. Viedeň má oproti Bratislave tú nevýhodu, že veľký Dunaj je trochu od ruky, ľudia k nemu chodia ako do prírody, kým my ho tu máme úplne v jadre mesta. Takmer sa mu nedá vyhnúť.

„Mesto tvoria ulice. A ulice aj ľudia, ktorí sa na nich pohybujú, prechádzajú nimi, pracujú a žijú na nich. Myslím si, že Bratislava teraz zažíva pekné obdobie rozkvetu.“

Môže sa flanér v meste nudiť?

Samozrejme! Nudiť sa v meste je výborné. Máte prázdnu myseľ, otvorenú podnetom.

Väčšina ľudí však potrebuje stále nové vnemy. Preto tak veľa cestujeme. Sú flanéri v tomto iní ako klasickí turisti?

Rada beriem blízkych na svoje obľúbené miesta a niektorí, najmä tí mladší, mi povedia, že je to fajn, ale nabudúce poďme zasa niekam inam. Ja sa však na svoje miesta vraciam rada. Nemám z nich prvotný stres a vďaka tomu ich môžem lepšie vnímať. Alebo naopak, poskytujú mi výhodu, že im nemusím venovať toľko pozornosti a môžem sa sústrediť na vlastné premýšľanie. Je to veľmi príjemný pocit, ak sa človek dokáže sebaisto pohybovať aj vo veľkom meste, v Prahe, Berlíne, New Yorku, Paríži.

Ako postupujete pri objavovaní nového miesta?

Priznám sa, že už chodím len na miesta, o ktorých viem, že nie sú komplikované. Spomínam si, ako som bola pred rokmi na štipendijnom pobyte v USA s kolegami z celého sveta. Spisovateľ z Afganistanu sa nám po troch dňoch v Chicagu zdôveril, že za ten čas vyšiel z hotela len do pekárne naproti, lebo sa bál, že sa stratí. Absolútne som mu rozumela. Ak nemáte nikoho, kto vám pomôže zorientovať sa, intenzívne mesto môže byť šok. Človek môže mať nutkanie celkom sa pred ním uzavrieť. Schovať do vlastnej ulity.

Spomínam si, ako sa režisérka Helena Třeštková v jednom rozhovore v dobrom sťažovala na svojho manžela Michaela, že spolu necestujú, lebo on si o každom novom mieste musí veľa našťudovať, inak má z neho stres. Takže z kapacitných dôvodov sa im už vyhýba.

Myslím si, že to bol cestovateľ Nicolas Bouvier, kto napísal, že cestovať je ako znovu a znovu klásť hlavu na drevený klát a opätovne ju vyberať z vreca s pilinami a nasadzovať si na krk. Čosi podobné som pocítila v Mexiku. Keby sa ma po pristátí v Mexico City niekto na letisku spýtal, či sa chcem okamžite vrátiť domov, odpovedala by som: „Ďakujem! Áno.“ Únava a pocit vlastnej krehkosti sú najmä na dlhých cestách vašimi sprievodcami. Ja som si uvedomila, že v tomto veku chcem cestovať už len do krajín, v ktorých by som nemala problém uviaznuť, ak by sa vo svete niečo prihodilo.

To sú emocionálne stopy covidovej pandémie?

Asi aj, do Mexika som cestovala už po pandémie. Covid nebol pre ľudí prvou takouto skúsenosťou. Poľský spisovateľ Witold Gombrowicz išiel v roku 1939 na výlet do Argentíny. Medzitým vypukla druhá svetová vojna a on sa už do Poľska nevrátil. Chcem cestovať už len do krajín, z ktorých sa v najhoršom prípade môžem vrátiť domov pešo. Vo Francúzsku sa preto stále cítim ako doma, no do Ameriky už asi nepôjdem. Hoci... napríklad v takej Brazílii by som asi na nejaký čas uviazla rada.

Zostáva pre vás ulica predmetom fascinácie?

Mesto tvoria ulice. A ulice aj ľudia, ktorí sa na nich pohybujú, prechádzajú nimi, pracujú a žijú na nich. Myslím si, že Bratislava teraz zažíva pekné obdobie rozkvetu, najmä tých „prúšnic“. Takže momentálne sa s ňou ani nepotrebujem nejako vyrovnávať. Zladili sme krok.

Súvisí to len s premenou Bratislavy alebo aj s premenou vás?

Súvisí to aj s premenou mňa a s reflexiou toho, že samotný svet – po tom, ako sa v istej chvíli veľmi rozšíril – sa teraz pre mňa akoby znovu zužuje. Ale v pozitívnom slova zmysle. Viem si vychutnať blízkosť s mestom a tiež to, že na prechádzke zakaždým stretnem známych, hoci len z vídenia. Goethe povedal, že vlastný jazyk človek skutočne pochopí až vtedy, keď sa naučí nejaký cudzí. Myslím si, že tak je to

aj s mestom. Je dobré vyskúšať si žiť v rôznych mestách, aby človek ocenil aj to svoje.

Pomohla vám k tomu Flanérova košeľa?

Ešte väčšmi asi práca na Blumentálskej. Ale pri písaní Košele som si jasne uvedomovala, že nechcem napísať čosi, po čom by som už po tej-ktorej ulici nemohla chodiť. Práve som začala robiť na takej zvláštnej bratislavskej knihe, o ktorej zatiaľ nič nebudem hovoriť. No je to, akoby si ma Bratislava opäť privinula. Baví ma písať okrem beletrie aj knihy postavené na iných ľuďoch a živote vonku, mimo mňa. Pochopila som, ako ľudia vedľa čiasom prílnúť k svojmu prostrediu a majú pocit, že „na tejto ulici som doma, na tejto ulici som kráľ“, ako spieva Dežo Ursiny. V tej piesni, ktorú citujem aj vo *Flanérovej košeli*, je však i veta „aj kôň by sa z toho smial“. Iste

sa aj smeje z toho, ako ma teší, že viem, že na mieste domu pre seniorov stála kedysi moja škôlka, alebo čím bol ten zanedbaný skelet za chrbtom zastávky na Šancovej. A ako mestom chodím, alebo niekedy cválam, cítim, že máme spojenie.●

JANA BEŇOVÁ

Narodila sa v Bratislave. Je autorkou viacerých kníh poézie, poviedok, románov a dvoch knižných rozhovorov. Jej román *Café Hyena (Plán odprevádzania)* získal v roku 2012 Cenu Európskej únie za literatúru a doteraz bol preložený do 15 jazykov. V roku 2019 vydavateľstvo BRaK vydalo jej pešieho sprievodcu Bratislavou s názvom *Flanérova košeľa (8 a ½ bratislavských ulíc)*. Vyštudovala divadelnú dramaturgiu na VŠMU, v rokoch 2002 – 2009 pracovala v denníku SME. V súčasnosti prispieva do Denníka N a od septembra 2023 je knihovníčkou v Staromestskej knižnici v Bratislave.

Text Jana Čavojská

Foto Jana Čavojská, archív Sabovcov

Splatit' dlh prírode

Začalo sa to pomocou záchrannej stanice pre ohrozené korytnačky na Madagaskare. Dnes Sabovci posielajú deti z chudobných rodín do školy a budujú vzťahy medzi nami a ostrovom.

Na Madagaskar chodia Jaroslav a Jana Sabovci už takmer ako domov. Ich životné príbehy sa preplietli s príbehmi ľudí, ktorí tam zachraňujú ostrovný endemit, ohrozenú korytnačku lúčovú *Astrochelys radiata*. Pôvodne bol za tým Jaroslavov zámer odchovávať tieto korytnačky a vracaať ich na Madagaskar do prírody. Všetko sa to však možno skončí úplne inak.

V NEDOKONČENOM DOME

Jaroslava korytnačky fascinovali od detstva. Začal ich chovať a postupne sa dostal k radiatam, podľa neho najkrajším korytnačkám na svete. „Bolo to pred dvanástimi rokmi. Vtedy sa hovorilo, že do desiatich rokov táto korytnačka vo voľnej prírode vyhynie,“ rozpráva Jaroslav. To ho motivovalo pokúsiť sa o jej odchov. A keďže s manželkou Janou ho spojila okrem iného aj láska k zvieratám, pustili sa do toho spolu.

Ako sa to zomlelo? Istý chovateľ predával skupinku mladých korytnačiek. „Boli strašne drahé. Nemali sme na ne. V ten deň mi však zavolali z banky s ponukou zobrať si úver. Okamžite som povedal áno,“ hovorí Jaroslav. Tú pôžičku splatili len nedávno. Dodnes bývajú v nedokončenom dome. Ale svojim korytnačkám a psom pripravili tie najlepšie podmienky.

Radiaty dospievajú až vo veku viac ako pätnásť rokov, dovtedy nie je možné spoľahlivo určiť ich pohlavie. Preto bol prvý Jaroslavov odchov úspešný až po takmer desiatich rokoch. To, že zvieratá sa pokúsi vrátiť do prírody, bral ako splatenie svojho dlhu prírode. „Lenže najprv sme museli priamo na Madagaskar zistiť, či je to reálne.“

Dostali sa tam vďaka zhodám náhod pred tromi rokmi. Objavili last minute poznávací zájazd za veľmi výhodnú cenu, 860 eur na osobu. Síce do inej časti Madagaskaru, než kde radiaty žijú, ale keďže lietadlo meškalo na spiatocnej ceste päť hodín, vrátili každému pasažierovi 600 eur. Jaroslavovi a Jane bolo okamžite jasné, ako ich použijú: na ďalšiu cestu na Madagaskar, na južnú časť ostrova do dediny Mangily, kde je jedna z troch záchranných staníc korytnačky lúčovej.

ZRÚTIL SA MI SEN

Populáciu korytnačky lúčovej ničí hlavne ilegálny vývoz do ázijských krajín, strata biotopu aj to, že niektorí miestni korytnačky ešte stále jedia. „Neviním ich za to. Robia to tí najchudobnejší. Berú to tak, že korytnačky im boli dané zhora,“ hovorí Jaroslav. „Madagaskar zažíva rapidný prírastok obyvateľstva. Pred 20 rokmi tam žilo 20 miliónov ľudí, dnes je to takmer 35 miliónov. Potrebujú pôdu na pestovanie plodín a pasenie dobytká zebu.“

Našťastie, za tie roky sa zlepšila ochrana korytnačiek. V súčasnosti sa o tisíceky z nich starajú v troch záchranných

← Pri obrovskom baobabe.

↙ Nie všetky deti v Mangily môžu chodiť do školy.

↓ Jana a Jaroslav s korytnačou partáčkou.

„Istý chovateľ predával skupinku mladých korytnačiek. Boli strašne drahé. Nemali sme na ne. V ten deň mi však zavolali z banky s ponukou zobrať si úver. Okamžite som povedal áno.“

staniciach. Ide hlavne o korytnačky, ktoré zachytili pri pokuse prepašovať ich – buď na Madagaskare alebo v cieľovej krajine. S ich vypustením do voľnej prírody čakajú až do dospelosti. Aby mali väčšiu šancu prežiť.

Jaroslav a Jana prišli prvýkrát do záchrannej stanice v Mangily, kúpili si vstupenky a sprievodcovi povedali, že majú v pláne doviesť osem svojich korytnačiek na Madagaskar a vypustiť ich do voľnej prírody, aby tak pomohli zachrániť ohrozený druh. „Šokovaný sprievodca zavolať šéfa stanice, ten si nás vypočul a povedal, že je to dobrý nápad. Ale že musíme počkať ešte osem rokov, kým budú naše korytnačky dospelé. Zrútil sa mi celý sen,“ spomína Jaroslav.

Okamžite sa opýtal, čo iné by v záchrannej stanici potrebovali. Inkubátory, aby mohli korytnačky jednoduchšie odchovávať? „Nemáme elektrinu,“ schladil ho riaditeľ. Paradoxne, oni rozmnožovanie korytnačiek neberú ako svoju hlavnú úlohu. „Ja som za posledné tri roky odchovával 18 mladých, oni 5. Majú 4 800 jedincov,“ hovorí Jaroslav. „Odchovu neprikladajú dôležitosť. Ak by korytnačky rozmnožovali, potrebovali by pre ne aj viac priestoru a potravy. Stravu im musia kupovať, najčastejšie opuncie a vňať z batátov.“

SUVENÍR Z PLÁŽE

Sabovci vymysleli zbierku na jedlo pre korytnačky v záchrannej stanici: dajú vyrobiť tričká s motívom korytnačky lúčovej a výťažok z predaja pôjde záchrannej stanici. Začali tridsiatimi tričkami. Predali sa za deň. Päťdesiat. Aj tie sa predali. Sto – podarilo sa vypredať aj tie. Jedno stálo 15 eur a dvaja ľudia dali dobrovoľný príspevok. Na ďalšej ceste

mohli Sabovci priniesť do záchranej stanice 1850 eur. V prepočte na madagaskarské ariary 9 miliónov. Jaroslav im ich nechcel dať všetky naraz. Dal im svoju bankomatovú kartu a každý mesiac po dobu jedného roka mohli vybrať 160 eur. Okrem potravy ich mali použiť na vzdelávanie. Miestnym, dospelým, ale hlavne deťom v školách, mali vysvetľovať, prečo sú korytnačky dôležité, a učiť ich tak chrániť prírodu.

O rok išli Sabovci znovu na Madagaskar. Medzitým sa začali učiť malgašsky. Chceli sa miestnym priblížiť. Úradným jazykom je aj francúzština, ale Jaroslav sa rozhodol, že bude lepšie rozprávať jazykom pôvodných obyvateľov.

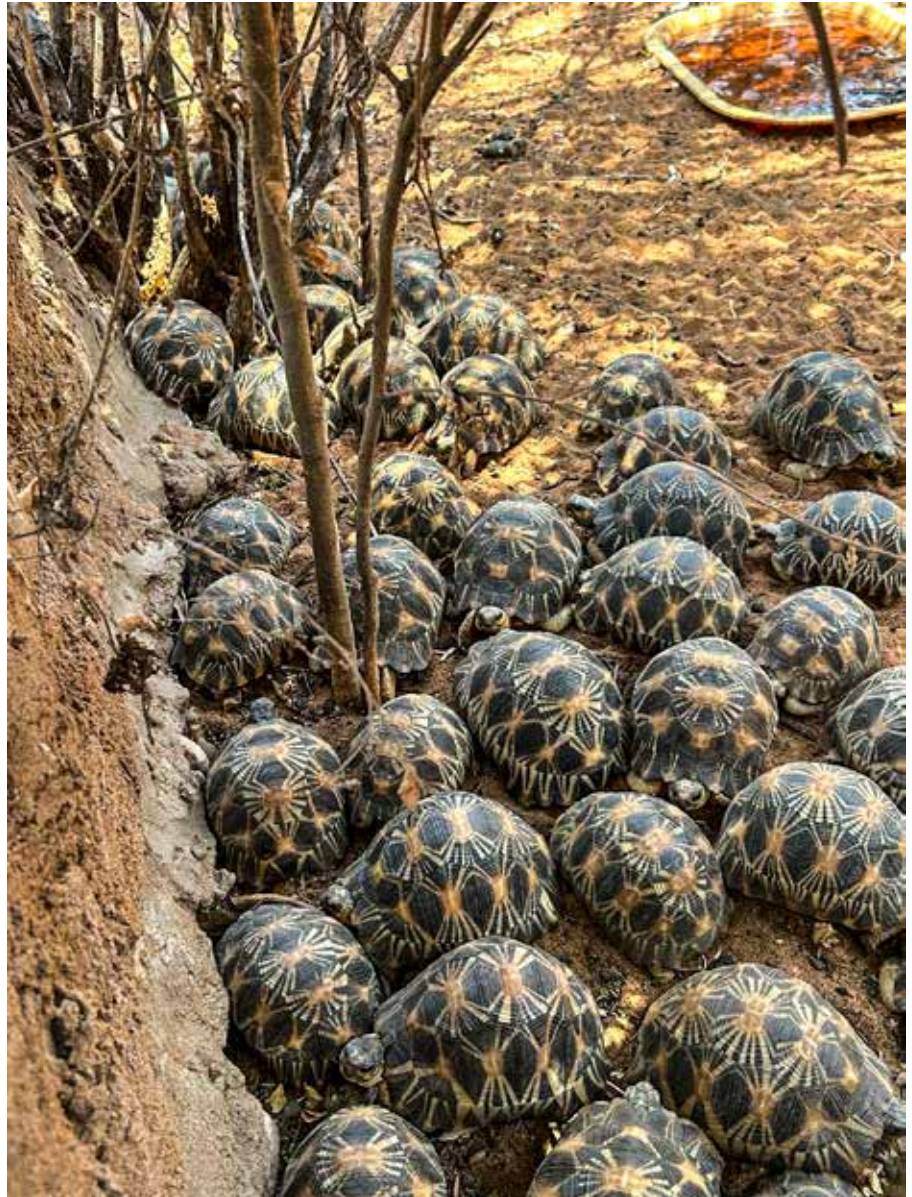
Pri tejto návšteve si všimli rodiny a deti zamestnancov záchranej stanice. Tá má deväť zamestnancov. S rodinami bývajú priamo v areáli stanice. Vzdelanie v štátnych školách nestojí za veľa a súkromné treba platiť. Hoci ide „len“ o približne 70 eur na rok, pre chudobných ľudí je to často nepredstaviteľná suma. Toľko mnohí nezarobia za celý mesiac.

Jaroslav si to uvedomil, keď išli s Janou šnorchlovať. Kráčali k lodi po pláži a malý chlapec im chcel predáť suveníry. Jaroslavovi napadlo: „Veď by si mal byť v škole!“ Chlapec povedal, že na to nemajú peniaze. „Povedal som mu, že ak chce chodiť do školy, zaplatíme mu ju. Nech nás čaká aj s mamou na pláži a keď sa vrátíme z lode, rovno pôjdeme do školy, prihlásime ho a vybavíme to.“

ZLOMOVÝ OKAMIH

Chlapček naozaj čakal na pláži. Obďaleč na deke sedela jeho stará mama. Povedal, že chce chodiť do školy. Že nemá rodičov, iba babku. Otca nepoznal, mama mu zomrela na covid. Keď o tom Jaroslav hovorí, aj teraz má v očiach slzy. „O desať minút sme boli v škole, zaplatili sme školné, chlapec dostal uniformu a pomôcky a doteraz chodí do školy. Bol to pre mňa zlomový okamih.“

Jaroslav o tom napísal na facebook. Ozvalo sa desať ľudí, že aj oni chcú takto podporiť dieťa. „Boli to ľudia, ktorí nás nepoznali osobne. Poznali sme sa len cez sociálne siete vďaka korytnačej komunite,“ dodáva Jana a vedie ma na chodbu. Tam sú nauladané krabice s vecami od ľudí zo

Slovenska, ktoré Sabovci odvezú pri svojej najbližšej ceste na Madagaskar. Tam už vznikla doslova slovenská dedina. Dlhé roky totiž na ostrove pôsobil salezián Vladimír Stuchlý, Slovák pôvodom z Chorvátska. V roku 2021 zomrel na covid. Vtedy bol už v plnom prúde projekt stavby školy, do ktorého sa v spolupráci s ním pustila ďalšia Slovenka, Anežka Boriová. Tá pomáha miestnym už roky a na veľa spôsobov: platí deťom školu, zbiera pre ľudí na Slovensku bicykle a ďalšie potrebné veci a buduje studne. V Mangily podporuje asi 30 detí a platí im školu. Sabovci vďaka svojmu okruhu známych majú takto „adoptovaných“ momentálne 28 detí a ich počet stále rastie. „Keď v Mangily poviete Slovensko, opíšu vám našu vlajku,“ usmieva sa Jaroslav.

POMALY, POMALY

Podpora záchranu zvierat aj rodín ľudí, ktoré sa o ne starajú, mu dáva zmysel ako celok. Až tak, že s Janou vidia na Madagaskare aj svoju budúcnosť. O živote už uvažujú inak. „Chceme

„Korytnačky vedia, kedy sa zazimovať, kedy relaxovať, kedy sa neponáhľať, kedy nestresovať. Ukazujú nám to a my už berieme život tak isto.“

opustiť materiálne. Nechceme sa už ponáhľať. Madagaskar vás naučí mora mora. Pomaly, pomaly. Predstavte si, čo sa tam stane, keď sa vám pokazí auto. Odťahovky tam neexistujú. Ľudia z auta vyberú, čo je pokazené, zanesú do najbližšieho mesta, opravia, donesú a namontujú. Trvá to aj týždeň. Ak sa pokazí autobus, väčšina cestujúcich tam čaká. Neponáhľajú sa. Čas v našom ponímaní tam neexistuje. Korytnačky to majú presne tak isto. Vedia, kedy sa zazimovať, kedy relaxovať, kedy sa neponáhľať, kedy nestresovať. Ukazujú nám to a my už berieme život tak isto.“

S lepším porozumením Madagaskaru prišla aj dilema: čo zmenia Jaroslavove korytnačky, vrátené do prírody, na osude živočíšneho druhu? Teraz je postavený pred dilemu, či ich vypustiť do prírody alebo ich využiť

← *Korytnačky lúčové v záchrannej stanici.*

↙ *S deťmi, ktoré podporujú ľudia zo Slovenska.*

↘ *V záchrannom centre pre korytnačky bývajú zamestnanci aj so svojimi rodinami.*

↓ *Jedna z Jaroslavových korytnačiek v záhrade na Slovensku.*

inak, zmysluplnejšie. Napríklad na zvyšovanie povedomia o korytnačke lúčovej a o Madagaskare, na fundraising a podobne.

Lenže s týmto zámerom prišiel aj obrovský, nečakaný šok. Samica, ktorá je mamou všetkých vyliahnutých korytnáčiek, pravdepodobne nemá v poriadku papiere. Vyliahla sa v Maďarsku a tam dostala aj prvú registráciu, po roku ju predali do Španielska, tam dostala nové papiere a čip. Neskôr putovala na Slovensko. Zrejme ešte prvé maďarské papiere neboli úplne v poriadku. Komisia ministerstva životného prostredia teraz rozhoduje o tom, či Jaroslavovi korytnačku a 18 jej potomkov zabaví a umiestni do zoologickej záhrady, keďže ide o chránený druh. V tejto chvíli Jaroslav nevie, ako to celé dopadne. ●

Detvianska náтура

Text Jana Čavojská

Foto Jana Liška Schmidt

Lukáš Latinák hral na ulici aj v počítačovej hre. Obdivuje klaunov, ktorí dokážu zaujať na počkanie. Lebo to nie je vôbec sranda.

V divadle platí nepísaná dohoda: herci vedia, že diváci prídu a budú sa z predstavenia tešiť. Kúpia si lístok, zariadia si voľný večer, pekne sa oblečú, dámy sa skráslia a možno si dajú záležať aj na účese. Ten večer je pre nich udalosť. Hrať na ulici je podľa Lukáša Latináka o niečom úplne inom. Rozprávali sme sa aj o recitovaní slovenských klasikov žiakom v triedach, vážnych a komických postavách, ochotníckom divadle. A o jeho úlohe v počítačovej hre.

Aké je hrať na ulici?

Môj prvý pouličný happening sa odohral na vysokej škole. Na ulici sme hrali Hviezda, more, kvietko, proste vidím všetko. Na základe mojej väčšej očnej plochy som hral Bystrozrakého. Bolo náročné získať diváka.

V akom zmysle?

Vykrikovačky „Zastavte sa, prídte, pozerajte,“ fungujú chvíľu. Ak sa niečo rýchlo nezačne diať, človeka pri vás nič nezdrží. Obdivujem klaunov, ktorí dokážu prísť na námestie a zaujať. To je pre mňa kumšt. Nie je to vôbec sranda.

Neskôr ste sa stali členom zoskupenia divadla postaveného na pouličnom herectve.

Teatro Tatro začínalo pouličnými happeningami. Boli vizuálne zaujímavé, s hudbou, niekedy aj s dymovými efektmi, takže ľudia sa zastavovali a zisťovali, o čo ide. Najviac sme si ulicu užili vo Vancouveri na zimnej olympiáde 2010. Kanadania to vymysleli skvele. Paralelne so športovými podujatiami prebiehala kultúrna olympiáda. Na veľkých podujatiach vystupovali kanadské hviezdy ako Céline Dion a k tomu tam bol zamonovaný street art.

Niektoré predstavenia hrávate roky. Je to pre herca rutina?

Na koho to slovo padne hráme už 27 rokov. Premiéru malo ako študentské predstavenie v roku 1998. To sme boli tretiaci. Onedlho bude mať 600. reprízu. Človek by mal možno pocit, že ide na automatického pilota. Ale nie vždy je to tak.

Čo sa môže pokaziť?

Treba dávať pozor, či funguje tempo a rytmus, aby malo predstavenie ťah, aby neskapalo, aby udržalo pozornosť divákov. Nesmieme sa zdržiavať na fóroch a donekonečna sa bahniť v jednej téme. Musí to odsýpať. Hráme tam piati, všetko spolužiaci – Juraj Kemka, Marián Miezga, Róbert Jakab, Vladimír Kobielsky a ja a poznáme sa už ako vlastné boty.

Dokáže vás ešte niečo prekvapiť?

Dokážeme prekvapiť samých seba, keď nám vypadne text. Už roky nemáme scenár. Niekam sa zapatrošil. A načo by nám bol po stovkách repríz? To si predsa musí pamätať úplne každý.

„Jednu scénu sme hrali 45 minút. Nemala hlavu ani päťu. Ušiel som z javiska. A oni ma zavolali naspäť!“

Čo ak niekomu vypadne text?

Väčšinou ho necháme, aby sa v tom vykúpil. Lebo sme zákerní a škodradstvní. Niekedy sa to stane na úplne banálnom mieste. Ja som raz zabudol pesničku. Spieval som ju tristokrát, je to známa odrhovačka Najkrajší kút v širom svete, ale nedokázal som si spomenúť.

Čo ste urobili?

Všetkých som postavil, dal som im rozcvičku na rozospievanie a pomedzi to som sa ich chrptom k divákovi pýtal, ako to začína.

Koľko je v divadelných hrách priestoru pre improvizáciu?

Väčšinou minimum. Ale v predstavení Na koho to slovo padne máme komplet improvizovanú pasáž. Na skúškach sme ju vždy preskočili. Jej súčasťou bolo totiž pečené kura, a to sme nemali. Na predstavení prišlo reálne pečené kura a s ním priestor na improvizáciu. Tá je vecou Maja Miezgu a Ďura Kemku, lebo oni sú účastní hostiny s kuraťom. Ja som v tých chvíľach vďačný, že som neplatiaci divák v prvom rade a môžem si to užívať. Niekedy mi od smiechu tečú slzy.

Rád improvizujete?

Áno. Hoci sa to nezdá, improvizácia vôbec nie je jednoduchá. Naše prvé improvizácie nám to potvrdili. Diváci nám mali zadať tému a my na javisku sme mali niečo vymyslieť. Chceli sme byť frajeri. No, ty brdó. Keď štyria

začnú naraz rozprávať, každý chce povedať svoje a namočiť ostatných do témy, ktorú vymyslel on, môže z toho vzniknúť veľký boj. A veľký trapas. Jednu scénu sme hrali 45 minút. Nemala hlavu ani päťu. Ušiel som z javiska. A oni ma zavolali naspäť!

Neskôr ste sa zlepšili?

Naučili sme sa to. Vrcholom našej improvizácie bola Partička. V nej je to vymyslené výborne, lebo scény sú časovo ohraničené. Kto ich spúšťa, ich môže aj zastaviť, ak odznelo niečo, čo by mohlo byť považované za vrchol alebo za pointu.

Bojíte sa, že vás na javisku nič nenapadne?

To je na tom vzrušujúce. Adrenalin. Listuješ v hlave a tam prázdne stránky. Nič.

Čo potom?

Strach. Zachráň sa, kto môžeš. Ale to bolo len na začiatku. Odohral som minimálne sto takých predstavení. Už dokážem byť pokojný. Niečo musíš zo seba dostať, vymyslieť. Dôležitá je súhra s hereckým partnerom. Niektorých milujem. Jednou vetou zmenia pravidlá a celé to otočia. A iní dokážu všetko jednou vetou zabiť a pochovať tak, že zostaneme stáť s otáznikmi v očiach.

Má takéto predstavenie za cieľ len pobaviť divákov? Alebo by malo mať aj hlbší zmysel?

Je čisto o zábave. Niektorí to prirovnávajú k stužkovej. Chápem ich. Ťažko v tom nájsť hlbší zmysel. Pre mňa ako pre herca je to hlavne o adrenalíne. Myslím si, že diváci to vnímajú podobne. Čo vymyslia? Ako to urobia? Kam to potiahnu? V slovenskej a českej verzii Partičky je rozdiel. Tá česká je viac „vykoumaná“.

Teda prešpekulovaná?

Česi venovali viac času tréningu a viac sa držia v mantineloch pravidiel. My ich nedodržiavame. Stane sa nám, že niečo nepodstatné je zaujímavejšie ako to, čo podstatné byť malo.

Čo vám na to povie režisér?

Nič. Partička nemá režiséra. Američania robili tento formát 18 rokov pod vedením dôstojného staršieho

pána komika. S chalanmi poctivo trénoval. Skúšali modelové situácie, ktoré by mohli nastať, aj záchranu, keby herca nič nenapadlo. Nejaký fór alebo dialóg, ktorá mu dá ešte minútu – dve času, aby vymyslel, ako pokračovať.

Je pravda, že métou každého herca sú vážne úlohy?

S časom a vekom som na ne náchylnejší. Ale každá z mojich postáv, aj keď navonok vyzerá komicky, je nositeľom nejakého vnútorného problému. Základom divadelnej scény je konflikt. Medzi postavami alebo vnútorný konflikt, keď je postava v rozpore so svojou morálkou alebo svedomím.

Má herec možnosť pridať do scenára niečo svoje?

Napríklad v Profesionáloch som mal veľa priestoru. Základ postavy Hurku som radikálne zmenil. Pôvodne bola s krúžkom na u, ako záhorácka malá hôrka. Mal hovoriť záhorácky. Ale všetky texty boli písané v spisovnej slovenčine a ja som si ich musel prerábať. Najbližšia mi je stredoslovenská, detvianska náтура. Prispôbil som Hurku tej. Trošku som si chcel spraviť srandu zo seba aj z nás Slovákov, takže niektoré veci som prehnal. Napriek tomu, že som ich prehnal, karikoval a zväčšoval do obľudných rozmerov, vrátilo sa mi to vo veľkej priazni publika.

Slovičko „či“ ste vraj do scenára vymysleli vy.

Bolo to na základe jedného divadelného predstavenia. Všetci diváci si opakovali jednu vtipnú repliku.

Odchádzal som s chrobákom v hlave: čo keby som niečo povedal ja v seriáli? Opakovali by to tisícky ľudí. Slovičko „či“ bolo vtedy úplne zabudnuté. Nikto ho nepoužíval. Pochádza z jedného vtipu. Chlapík hovorí: „Pán doktor, ja som nerozhodný. Či?“ Je v tom aj vnútorný konflikt, aj je to smiešne. Nerozhodný človek si nie je istý, či je nerozhodný alebo nie. Ukradol som si teda to „či“ a ako Hurka som vždy spochybnil samého seba. A zachránil som jedno slovičko.

Hercom ste sa stali vďaka otcovi – ochotníckemu divadelníkovi?

Vo veľkom divadle vo Zvolene som bol len so školou. Ako rodina sme tam nechodili. Bližšie mi bolo divadlo, ktoré robil otec s kamarátmi. Taký ľudový humor, veľmi krutý, veľmi tvrdý. Dnes by sa naň všetci pourážali.

Nekorektný?

Teraz by sme ho tak nazvali. Divadlo tvorili Emil Lupták, Martin Kopor, Matúš Baťka a Lukáš Latinák starší, môj otec. Môj otec bol šéf obchodu Jednota, ďalší bol šéf elektrikárov, ďalší šéf mestského kultúrneho strediska. A Matúš Baťka, zamestnaný ako údržbár, bol mozog toho celého. Je to taký podpoliansky insitný básnik. Písal na objednávku na svadby a životné jubileá. Vedel vtipne opísať príhody ľudí a zo životopisov vytiahnuť ich temnejšie aj svetlejšie stránky a veľmi pekne ich skarikovať.

Kde hrávali?

Pôvodne to malo byť jedno predstavenie v kine v Hriňovej. Ale tak

sa to rozchýrilo, že to chceli vidieť všetci. Lebo kino je malé, pre dvesto ľudí, a Hriňová má osemtisíc obyvateľov. Tak museli hrať znovu a znovu a znovu a znovu a znovu. Potom to chceli do Detvy a na Detviansku Hutu a potom neviemkde. Jednotka, volala sa Variácie Matúša Baťku, mala 36 repríz. Dvojku odohrali 89-krát. Dostali sa na Podpolianske slávnosti. Zahrali si vo veľkom amfiteátri. Otec bol nadšený. Je úplne iný zážitok, keď sa v hľadisku zasmieja päťtisíc ľudí. Nemohli ani pokračovať, diváci sa smiali tak, že by hercov nebolo počuť.

To vás pritiahlo k herectvu?

Kradol som otcovi scénky, aby som ich zahral spolužiakom na strednej škole. Jeden z jeho nekorektných vtipov som vytiahol aj na vysokej škole, na prvej hodine hereckej tvorby s Martinom Hubom. Bola z toho najväčšia hanba na svete. Zistil som, že to, čo mi bolo smiešne doma, tu nebude fungovať.

Nedávno ste si zahrali v počítačovej hre.

Zavolali mi z Prahy. Hovorili o hre. Mal som pocit, že ide o divadelnú hru. Potom som pochopil, že to je niečo iné. Ale keďže sme sa rozprávali o natáčaní a nahrávaní, myslel som si, že je to filmová robota. Ale bol to diametrálne iný zážitok.

Ako to prebiehalo?

Niektoré scény sme naozaj hrali. Napríklad prepadnutie voza. Navliekli nás do kostýmov. Nad nami bolo asi 150 kamier a každého snímala ešte jeho vlastná kamera. Texty, ktoré sme hovorili, sa museli nahráť ešte zvlášť kvôli kvalite zvuku. Na základe takýchto scén sa potom hra animovala. Kvôli animácii nás celých naskenovali. Hral tam aj Petr Nárožný a kvôli skenovaniu si musel oholiť svoju legendárnu bradu. Potom mu ju dorobili počítačovo a v tvári vyzerá presne ako

„Matematicky je vypočítané, že herec musí zmeniť náladu každú minútu a pol. Ak niekto rozpráva ako zaklínač hadov v tej istej monotónnej tónine, poslucháč automaticky vypína pozornosť.“

vždy, ale naskenovať tvár s bradou by ten stroj nedokázal.

Tú hru ste si skúšali zahrať?

Nie. Poslali mi kód, ale ani som ju neotvoril. No získal som vďaka nej nové publikum. Oslovujú ma ľudia z rôznych vekových skupín, aj oveľa mladší, aj moji rovesníci. Tvorcovia hry si dali záležať na prostrediach.

V archívoch, na pamiatkových úradoch a z originálnych historických máp zisťovali, ako konkrétne miesta vyzerali v 13. storočí, aby ich zobrazili čo najvernejšie. Tej dobe prispôbovali aj kostýmy a zbrane. Mnohé z tých miest v Česku stoja doteraz. Kostoly, kláštory, hrady, hostince. Vďaka tejto hre získali veľkú návštevnosť.

S vaším vzdelávacím programom Tatranský poetický biftek priamo na školách meníte prístup žiakov a študentov k povinnému čítaniu tým, že literatúru im prezentujete v zábavnej forme. Je ťažké ich zaujať?

Piataci, to je koniec. Neudržia pozornosť. Starší sú úplne super. Slovenskú klasiku som ani ja veľmi nemusel, až kým som v nej neobjavil čaro a potešenie. Deťom ju chcem ponúknuť inak. Nebazírujeme na dátumoch a faktoch. Hovoríme o estetické, krásne. Približujem im aj kontext doby, v ktorej tie diela vznikali. Starším pridávam svetovú beletriu na čele s Hemingwayom.

Vo vašom podaní ich literatúra baví?

Matematicky je vypočítané, že herec musí zmeniť náladu každú minútu a pol. Ak niekto rozpráva ako zaklínač hadov v tej istej monotónnej tónine, poslucháč automaticky vypína pozornosť. Je jedno, že ide o krásne veci. Mozog ich prestane vnímať. A piatáci sa začnú biť papučami po hlave. Ja to hovorím po svojom, so štipkou humoru. Zápal a energiu, ktoré do toho dám, sú porovnateľné s predstavením na javisku. Nemôžem si dovoliť vydýchnuť ani na minútu. Kompletne prepotím košeľu. Na poéziu potrebujete absolútne ticho. Text musí zaznieť. Žltá ľalia má skoro deväť minút. A piatáci počúvajú. ●

LUKÁŠ LATINÁK

Herec a glosátor. Vyrastal v Helpe a Hriňovej. Vyučil sa za sklára a vyštudoval herectvo na VŠMU. Je členom hereckého súboru divadla Astorka Korzo '90, hostuje v SND. Stvárnil niekoľko hlavných a vedľajších postáv v českých a slovenských filmoch a seriáloch a okrem ďalších projektov bol súčasťou improvizáčnej šou Partička.

Cesta v čase

Text a foto Jana Čavojská

Na najznámejšej madridskej ulici Gran Vía s architektom, ktorý pozná jej minulosť, príbehy, tajomstvá aj hodnotu.

Architekt Emilio Orduña so zápalom upozorňuje na rôzne detaily budovy Círculo de Bellas Artes. Raz nám chce porozprávať o kachličkách na podlahe, vzápätí ho zaujme schodisko, nenápadný dekoračný detail nad dverami... A to je len začiatok štvorhodinovej prehliadky najznámejšej madridskej ulice Gran Vía. Emilio vie o nej snáď všetko. Informácie o architektúre vždy zasadí do kontextu historického obdobia, v ktorom vznikala, opíše vývoj, prestavby, silné a slabé stránky konkrétnej budovy, pridá pár príbehov, otvorí fascikel s historickými fotografiami daného miesta. Ulicu zatiaľ sledujeme zo strechy Círculo de Bellas Artes. V španielčine sa plochej streche ako táto hovorí azotea.

NAJLEPŠÍ VÝHLED

Emilio vie, prečo nás na úvod zobral práve sem. Zo strešného baru je najlepší výhľad na Gran Vía, ktorú pred viac ako stodesať rokmi naprojektovali s cieľom

vybudovať elegantnú ulicu, ktorá pretne mesto a zjednoduší tak dopravu. Zároveň sa práve tu začala jej história. Toto je jej najstaršia časť. Odtiaľto po jej koniec máme pred sebou 1,3 kilometra. Bude to zároveň cesta v čase.

Hore na strechu sme sa vyviezli výťahom, lístky za päť eur sme si kúpili v samoobslužnom automate. Sú štyri popoludní, neúnavné júnové slnko praží, ale aspoň nemusíme na výťah stáť v rade. Tunajší strešný bar patrí k najpopulárnejším v meste. Po siestej sa na výťah čaká aj polhodinu.

Kultúrna inštitúcia Círculo de Bellas Artes vznikla v roku 1880 z iniciatívy skupiny umelcov. Jej prvým prezidentom bol maliar Juan Martínez de Espinosa. Budovu navrhol známy madridský architekt Antonio Palacios, ktorého monumentálny eklektizmus kedysi definoval architektonickú podobu mesta. Dokončili ju presne pred sto rokmi. Emilio vyzdvihuje kvalitu mramoru a hlavne jeho opracovania. „Ručná práca. Dnes režu mramor stroje a takúto kvalitu opracovania nedokážu dosiahnuť.“

↑ Bar na prízemí budovy Círculo de Bellas Artes.

→ Na Gran Vii si našiel miesto aj muž bez domova.

TROJTONOVÁ MINERVA

Dominantou azotea je obrovská bronzová socha Minervy, rímskej bohyni múdrosti, poézie a neskôr aj vojny. Na budove ju chcel mať ešte Antonio Palacios, no podarilo sa to až v 60. rokoch. Vyrobil ju Eduardo Capa a vážila tri tony. Ako ju dostať na strechu budovy vysokej päťdesiatosem metrov? Tento úkon nazvali Operácia Minerva a zahŕňal vybudovanie jednu tonu vážiaceho a osem metrov vysokého železného nosníka.

Na druhej strane ulice sa vo vstupnej bráne kostola mihne nevesta v bielom. Do vzduchu vystrelia konfety. O sekundu výhľad na ňu a ženicha zakryjú slávnostne oblečení muži a ženy. „Gran Vía pôvodne nemala končiť takto,“ hovorí Emilio. „Ale v silne katolíckej krajine ako je Španielsko nemohli zbúrať kostol svätého Jozefa, ani ho zakryť ďalšou líniou budov.“

Gran Vía mala byť ako Champs Elysées v Paríži alebo Broadway v New Yorku. Kultová ulica – rozdeľujúca, spájajúca a vytvárajúca priestor pre ľudí a legendy. Jej návrh zverili architektom Josému Lópezovi Salaberrymu a Franciscovi Octaviovi Palaciosovi. Výstavba sa začala v roku 1910 a trvala devätnásť rokov. Vyžiadala si demoláciu viac ako tristo ulíc a ďalších päťdesiat bolo výstavbou ovplyvnených.

↑ Street art v podobe tradičnej majoliky.

↓ Na streche Círculo de Bellas Artes.

Plány počítali s honosnými budovami z drahých materiálov. „No Španielsko na prelome 19. a 20. storočia prichádzalo o kolónie a tým aj o peniaze. Museli vymyslieť lacnejšie riešenia. Takže na mnohých miestach jednoducho prekryli starú ulicu novými fasádami,“ hovorí Emilio.

ŠEŠť POSCHODÍ

Madrid sa od čias Antonia Palacia rozrástol do šírky, no do výšky veľmi nie. Až na budovy v Cuatro Torres Business Area tu nie sú žiadne mrakodrapy. „V rôznych obdobiach histórie radnica na určitých miestach nepovoľovala stavby vyššie ako šesť poschodí,“ objasňuje Emilio. Budovy pod nami síce nie sú vysoké, no očividne majú viac ako šesť poschodí. Architekti to, samozrejme, obchádzali. „Navrhli obrovskú sálu s niekoľkometrovými stenami s tým, že je to len jedno poschodie, alebo na fasáde priznali veľké okná, za ktorými naprojektovali niekoľko poschodí.“

Dolu z azotea ideme pešo. Emilio si nemôže nechať ujsť prednášku o chodbách, koridoroch, oknách a zábradlí. Na Círculo de Bellas Artes rozhodne nešetřili. Patrí k najdôležitejším privátnym kultúrnym centráм v Európe. Vo výstavných priestoroch a depozitároch má viac ako tisícdivsto umeleckých diel a vyše tritisíc historických kníh a dokumentov. Organizuje výstavy, konferencie, koncerty, workshopy, kultúrne podujatia. Pravidelne tu vystavujú diela umelcov ako Picasso, Robert Capa, Le Corbusier, Francis Bacon či Donna Ferrato. A popri nich aj neznámych začínajúcich umelcov. Premietajú umelecké kultové filmy. Hoci pred sto rokmi boli členské poplatky pomerne vysoké,

„Hemingway tu napísal Piaty stĺpec. Vraj pritom každú chvíľu čakal, že na jeho písací stroj dopadne bomba a celé dielo zničí.“

dnes je budova – a hlavne knižnica so študovňou – prístupná za pár eur mesačne.

CELEBRITY SA ODSŤAHOVALI

Kráčame slávnou madridskou ulicou. Emilio sa pristaví pri zamrežovanej bráne do jednej z elegantných budov. „Brána, do ktorej mohlo vojsť auto,“ objasní. „Zámožných majiteľov vysadilo až pri vstupe do ich apartmánov. Nemuseli

prechádzať ulicou. Teraz sú chodníky vysoké a neumožňujú prístup autom do dvora.“ Bohatí a dôležití ľudia však už na Gran Vía nebývajú. „Kedysi tu vlastnili byty herci, speváci, športovci. Tunajšia adresa znamenala prestíž. No ulica je už príliš hlučná. Odsťahovali sa do iných lokalít. Futbalisti Realu alebo Atletica uprednostňujú bývanie za mestom vo vilách s bazénmi.“

Prejdeme k prvej madridskej výškovkej budove. Budova Telefónicy na Gran Vía 28. Navrhol ju Ignacio de Cardenas. Inšpiroval sa pritom mrakodrapmi v New York City. Pracovalo na nej viac ako tisíc robotníkov. Dokončili ju v roku 1929. Ďalších jedenásť rokov bola so svojimi 89 metrami najvyšším mrakodrapom v Európe. Potom ju predbehla Terrazza Martini Tower v Ženeve.

„Bohatá spoločnosť si mohla dovoliť investovať do kvalitných materiálov,“ rozplýva sa Emilio po tom, ako sme prešli bezpečnostnou kontrolou. Dnes je tu nadácia a múzeum telekomunikácií. Medzi exponáty patria napríklad podmorské káble, akými kedysi spojili Európu s Amerikou a Austráliou, a prístroj, z ktorého uskutočnil kráľ Alfonso XIII. prvý transatlantický telefonický hovor z územia Španielska. Z ešte nedokončenej budovy Telefónicy volal do Washingtonskej obchodnej komory americkému prezidentovi Calvinovi Coolidgeovi.

KANCELÁRIA ZAHRANIČNÝCH REPORTÉROV

Mrakodrap sa okamžite stal španielskym telekomunikačným hubom. Onedlho však vypukla občianska vojna. Pivnice sa zmenili na kryty

→ *Honosná budova
sa odráža vo
vyklade hotela.*

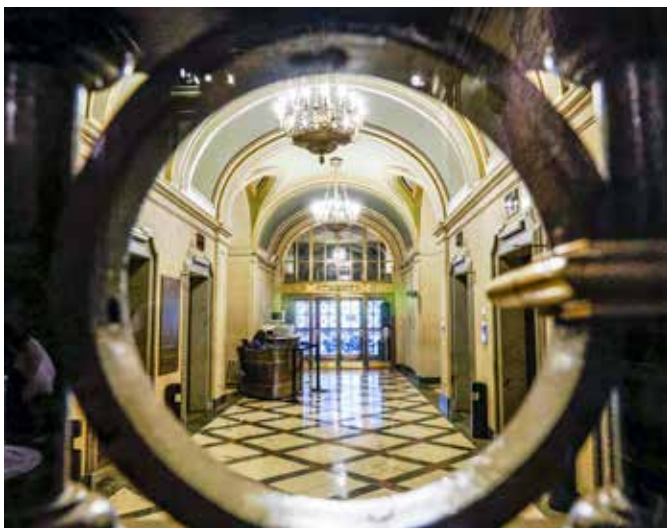
↘ *Rušný letný deň.
Na ulici sa premiešali
Madridčania a turisti.*

↙ *Svadobčania pred
kostolom svätého Jozefa.*

a z veže pozorovali republikánski vojaci aktivitu nepriateľa. Architekt de Cardenas bol po celý čas v meste. Zakaždým, keď budovu Telefónicy poškodila nepriateľská strela, vyslal robotníkov, aby ju opravili.

V tých dobách tu bola Kancelária zahraničných reportérov. Ernest Hemingway, Antoine de Saint-Exupéry či Martha Gellhornová odtiaľto posielali svoje správy do redakcií. Bývali naproti v hoteli Florida, ktorý rovnako ako Círculo de Bellas Artes projektoval Antonio Palacios. Práve v tomto hoteli sa Hemingway a Gellhornová do seba zamilovali a ona sa neskôr stala jeho treťou manželkou. Hemingway tu napísal Piaty stĺpec. Vraj pritom každú chvíľu čakal, že na jeho písací stroj dopadne bomba a celé dielo zničí. Hotel už neexistuje. Nie kvôli bombám. Zbúrali ho v roku 1964, aby mohli postaviť nákupné centrum.

„V silne katolíckej krajine ako je Španielsko nemohli zbúrať kostol svätého Jozefa, ani ho zakryť ďalšou líniou budov.“

V budove Telefónicy sa odohráva dej španielskeho seriálu Káblové dievčatá o telefonistkách. Na prízemí je pamätná tabuľa káblovým dievčatám a v múzeu si návštevník môže pozrieť systém, ktorý telefonistky pred desaťročiami používali na prepájanie hovorov. Hoci sú príbehy hlavných postáv v seriáli fiktívne, systém práce telefonistiek, ich postavenie v spoločnosti a to, ako im práca v Telefónice priniesla emancipáciu, vychádzajú z reality.

↑ Budova Telefónicy, kde sídlila aj Kancelária zahraničných reportérov.

↓ Pouličný umelec na mieste, kde v kultovom seriáli Casa del Papel padali z neba bankovky.

Salvador Dalí či Sophia Loren ochotne fotografovali. Hemingway pomohol Chicotovi vymyslieť jeden z jeho najlegendárnejších drinkov. Nemal totiž rád príliš sladké nápoje, tak prosil barmana o niečo, kde by bolo menej cukru. Vznikol Papa Doble: maraschino likér v daiquiri a žiadny cukor navyše.

Ava Gardner sa v Museo Chicote zabávala nekonečné množstvo nocí a koktejly tiekli potokom. Mala vraj veľa milencov. Obzvlášť vášnivý bol jej vzťah s matadorom Luisom Miguelom Dominguínom. O ich nociach v Museo Chicote sa však dozvedel jej manžel Frank Sinatra a neváhal sadnúť na lietadlo. Pohádali sa priamo v bare a ich hádka pokračovala v izbe hotela Continental. Celú ju pritom rozmlátili. Doteraz ju vraj nedali upratať.

Museo Chicote síce už nevlastnia potomkovia pôvodného majiteľa, stále je však zariadený presne ako v 30. rokoch minulého storočia. Môžete si dať aj niektorý z famózných koktejlov podľa Chicotových receptov.

KEĎ OBCHODNÝ DOM OTVÁRAL KRÁČ

Gran Vía preslávili hlavne kiná a divadlá. „Predstav si pred tými elegantnými budovami červený koberec a fanúšikov, čakajúcich pred premiérou na svoju obľúbenú hviezdu,“ nezaprie v sebe Emilio milovníka starých čias. Je zarmútený, že mnohé z kín a divadiel už neexistujú. Zavreli ich a do ich priestorov sa nasťahovali obchody s lacnou módou.

A obchody so suvenírmi. Zastúpenie tu majú aj fan-shopy madridských futbalových klubov. „To by tu pred pár desiatkami rokov nikto nedovolil.“ Emilio znie pri týchto slovách nešťastne. Na Primark, ktorý tu má predajňu od roku 2015, sa radšej ani nepozrie. Keď tú budovu pred sto rokmi stavali, mal to byť prvý obchodný dom v Madride. Almacenes Madrid-París otváral v roku 1924 kráľovský pár Victoria Eugenia a Alfonso XIII. Vtedy tu zrejme ponúkali úplne iný sortiment... Za sto rokov sa však udialo veľa vecí. A ulica Gran Vía ich všetky reflektovala. Stratila veľa zo svojho lesku, no stále jej nechýba štýl. ●

DRINK OD HEMINGWAYA

Keď bolo ostreľovanie mesta počas občianskej vojny príliš silné na to, aby sa dalo spať, vybehli Hemingway, Gellhornová a ďalší zahraniční korešpondenti na drink do Museu Chicote na Gran Vía 12. Tento prvý koktejlový bar na americký štýl v Španielsku otvorili v roku 1931. Okamžite sa stal hitom. Schádzali sa tu najslávnejší a najdôležitejší ľudia – a ostatní postávali pred barom na ulici v nádeji, že aspoň na pár sekúnd zazrú svoju obľúbenú filmovú či spevácku hviezdu.

Majiteľ a barman Perico Chicote si na návrh interiéru v štýle art deco objednal slávneho architekta Luisa Gutiérreza Sota. Chicoteho koktejly boli také obľúbené, že sa s ním hviezdy ako Ava Gardner, Frank Sinatra, Audrey Hepburn, John Wayne,

Časopis NOTA BENE predáva po celom Slovensku 336 ľudí. Iba v Bratislave je ich 128. Kto sú predajcovia a predajkyne v žiarivých červeno-zelených vestách?

Tváre ulice

Text Petra Vrablicová

Ilustrácia Vladimír Holina

Sociálni pracovníci nášho terénneho tímu NOTA BENE sú najbližším kontaktom pre predajcov a predajkyne nášho časopisu. Sprevádzajú ich od chvíle, keď sa rozhodnú začať s predajom: pridelia im predajné miesto, vystavia preukaz, ukážu im, ako pracovať s platobným terminálom a poradia, ako komunikovať so zákazníkmi.

Stretávajú sa s nimi aj priamo na predajných miestach. Pre predajcov a predajkyne je to vítaná podpora hlavne vo chvíľach, keď sa im nedarí, čelia predsudkom alebo sú unavení. Skúsme sa vcítiť do ich kože: postaviť sa na ulicu s časopisom v ruke

a úsmevom na tvári a aktívne ho ponúkať okoloidúcim si vyžaduje nemalú dávku energie. A nie každý z nás je extrovert a ide mu to ľahko. „Ľudia to často vnímajú tak, že predajcovia sa musia chopiť svojej šance a ak to neurobia, sú nevďační,“ hovorí koordinátor terénneho tímu sociálnych pracovníkov NOTA BENE Peter Kadlečík. „Ak by ste poznali ich životy, zistili by ste, že majú za sebou veľa tráum a náročných situácií. Musia sa s nimi vyrovnávať. Ale často to nedokážu, pretože od spoločnosti, zdravotníckeho a sociálneho systému či rodiny nedostali dostatočnú podporu.“ Ďalší majú vážne zdravotné

problémy, kvôli ktorým sú len ťažko zamestnateľní. Na ulici sa však stretávajú s rôznymi reakciami okoloidúcich. Niektorí im hovoria, aby išli pracovať, alebo sa pýtajú, prečo len tak postávajú. „Mnohých sa to dotkne. Prirodzene môžu cítiť potrebu brániť sa.“

„Viac ako 80 % ľudí, s ktorými pracujeme, má dvadsaťštyrihodinové bývanie.“

KLÚČOVÉ PRVÉ HODINY
Ľudia, ktorí v posledných rokoch prichádzajú do projektu NOTA BENE, v drvivej väčšine spávajú vonku alebo v nocľahárni. Približne dve tretiny z nich sú muži. „Majú veľmi nízke výdavky, keďže sa stravujú v denných centrách, hľadajú jedlo v kontajneroch a privyrábajú si povedzme zbieraním takzvaných zetiiek, vratných fliaš.“ Dúfajú, že vďaka predaju časopisu sa im bude dariť trochu lepšie. „Od predajcov viem, že zárobok z fliaš nie je veľký. Veľa sa nachodia a je to fyzicky náročné. Ak ale bojujú so závislosťou, je to dostupná činnosť, pretože na nich nekladie nároky.“

Pri predaji časopisu je to iné. Predajcovia a predajkyne musia byť upravení. Je zakázané predávať NOTA BENE pod vplyvom alkoholu a iných omamných látok. Predaj si vyžaduje aj komunikačné schopnosti alebo aspoň úsmev. To pre mnohých znamená vystúpiť zo svojej komfortnej zóny.

Jednou z najväčších bariér pre nováčikov je pocit hanby. „Hanbia sa niekam postaviť a ponúkať časopis,“ hovorí Peter. „Kľúčové sú prvé hodiny. Ak sa im podarí predáť časopis alebo sa na nich niekto usmeje, zvýši to ich sebadôveru. Keď sa to nestane, môže ich to demotivovať.“

Mnohí klienti si vďaka príjmu z predaja NOTA BENE a príspevkom, ktoré im ľudia nechajú popri stanovenej cene, môžu platiť komerčné ubytovne. Podľa Petra sa ich život vďaka predaju časopisu väčšinou kvalitatívne zlepšuje. „Viac ako 80 % ľudí, s ktorými pracujeme, má dvadsaťštyrihodinové bývanie.“

Neznamená to však istotu. „Často nemajú nájomnú zmluvu a už vôbec nie dlhodobú, ktorá by im zaručila výpovednú dobu a ochránila ich pred možným vystaňovaním.“ Bez zmluvy platia za noc o tri, štyri eurá menej, takže do toho idú aj napriek riziku.

ZDRAVIE A BÝVANIE
Väčšiu šancu uchytiť sa majú ľudia, ktorí nespávajú na ulici a v nocľahárňach, ale bývajú na ubytovniach, v domovoch sociálnych služieb alebo v iných zariadeniach a majú stabilný, hoci nižší príjem – napríklad dávku v hmotnej núdzi, invalidný alebo starobný dôchodok, sociálne príspevky či príležitostné brigády. „Keď im predaj

nejde, je zlé počasie, nevládku alebo ochorejú, podrží ich to. Nie sú pod takým tlakom ako človek bez stabilného príjmu.“

Predajcovia bojujú aj s podmienkami na ich predajnom mieste. Nie každé ich chráni pred vrtochmi počasia, pred horúcim slnkom, dažďom či zimou. V blízkosti často nie je žiadna toaleta – a už vôbec nie bezplatná. Peter oceňuje obchody a prevádzky, ktoré predajcov v náročných chvíľach príjmu a vytvoria si s nimi vzťah.

Väčšina aktuálnych bratislavských predajcov a predajkyň má po päťdesiatke. Zdravotný stav mnohých z nich je porovnateľný s ľuďmi vo veku 70 a viac rokov. Lekárov navštevujú málo. „Kvôli zdravotnému poisteniu, predsudkom alebo obavám,“ vysvetľuje Peter. Boja sa, čo bude, ak vyšetrenia ukážu problém. Ako ho budú riešiť, keď nemajú kde bývať alebo im nemá kto pomôcť?

Ich situácia je ešte náročnejšia, ak ide o psychiatrickú diagnózu alebo jej kombináciu s fyzickým zdravotným problémom. Neustále existenčné obavy prispievajú k chronickému stresu. „Žiť v neľahkých podmienkach, dennodenne zháňať financie predajom časopisu, vyjsť so zaplatením ubytovania, stravy a iných potrieb vrátane liekov je náročné fyzicky aj psychicky,“ dodáva Peter.

Bezdomovectvo prirovnáva k veľkej rieke. „Dunaj nemá veľa vody iba vďaka Váhu, ale aj vďaka ďalším veľkým a malým prítokom, mokradiam aj podzemnej vode.“ Rovnako ako životy ľudí bez domova. „Čelia mnohým spleťtým situáciám, ktoré sa kreovali od prenatálneho obdobia cez narodenie, detstvo a dospelosť až po dnešok.“ Silným faktorom, ktorý ovplyvňuje, ako tieto situácie dopadnú, je zdravie a bývanie. „Dostupné bývanie by zmiernilo väčšinu ich problémov.“

NEMAJÚ NA VÝBER

Istota cenovo dostupného bývania a priestor na oddych bez nutnosti zarábať, aj keď človek nevládku, je jednoduchým receptom na zlepšenie zdravotného stavu. „Mnohí naši klienti nevládku chodiť alebo stáť. Musia si však privyrobiť, takže nemajú na výber.“

Ľudia, ktorí žijú v ubytovniach, si často nemôžu variť. Bežnou praxou je

jedna spoločná kuchynka a chladnička pre celé poschodie. Na voľný sporák sa čaká v rade. Aj preto sú obyvatelia ubytovní často na suchej strave. „Chýba

„Viete si predstaviť, že by ste z lavičky na Hlavnom námestí, kde vás niekto za noc x-krát zobudí, napadne alebo kontroluje, šli do zamestnania?“

im štandard, ktorý my považujeme za automatický,“ podotýka Peter.

Na Slovensku už existuje generácia, ktorá sa narodila a vyrástla na ulici. Niektoré deti videli, že si ich rodič zarába žobraním. Je to pre ne rovnako prirodzené ako pre nás chodiť do obchodu či do práce. Naučili sa aj, že čím viac emotívnych príbehov povedia alebo čím silnejšie zapôsobia na city ľudí, tým viac zarobia. Tieto techniky potom prirodzene používajú aj neskôr v zamestnaní, na brigáde alebo pri predaji nášho časopisu.

Naši terénni sociálni pracovníci apelujú na empatiu a toleranciu. Ak dôjde k prísnejšiemu porušeniu pravidiel a predajca či predajkyňa napríklad manipuluje s výdavkom alebo sa správa nevhodne, najlepšie je ukončiť komunikáciu a odísť. Urobte tak s vedomím, že človek pred vami čelí svojim traumám, možno bol alebo aj je zneužívaný, závislý, má psychiatrickú diagnózu. „Nemôžeme očakávať, že sa bude správať bezproblémovo, slušne a milo ako umelá inteligencia. V rámci nášho projektu však máme mechanizmy, ako s takými klientami pracovať. Jedným z nich je takzvaná stopka – zákaz predaja časopisu na určitý čas.“

Môže sa stať aj to, že predajca či predajkyňa zareaguje inak, než by sme očakávali. Také správanie sa nám môže javiť ako neochota, nevďačnosť či nezáujem. Z Petrových skúseností väčšinou zaúraduje únava, nevyspatosť, osobné problémy, lieky, ktoré nezabrali, alebo nesprávne porozumenie situácii zo strany predajcu.

Práve predaj NOTA BENE pomáha našim klientom zlepšiť si komunikačné zručnosti a nadobudnúť sebavedomie. „Cenia si aj to, že vďaka predaju si našli blízkych ľudí, ktorí sa pri nich radi zastavia a porozprávajú.“

MOST NAD PRIEPASTŤOU

Peter vyzýva na zamyslenie: „Viete si predstaviť, že by ste z lavičky na Hlavnom námestí, kde vás niekto za noc x-krát zobudí, napadne alebo kontroluje, šli do zamestnania?“ Zo skúsenosti vie, že to dlhodobo nikto nevydrží, a to ani nemusí byť zima. Pripočítajme k tomu vek a zdravotné problémy a šanca pre našich klientov zamestnať sa rapídne klesá. Aby sa dokázali uchytiť na otvorenom trhu práce, potrebovali by mechanizmy, ktorými by sa pracovný trh priblížil ich potrebám. Mnohí z nich sú menej kvalifikovaní, majú málo pracovných skúseností alebo vo svojom odbore už dlho nepracovali.

Riešením by podľa Petra boli tolerantní, trpezliví zamestnávateľia, ktorí by umožnili ťažšie zamestnateľným ľuďom postupné zaučenie. „To je zároveň dôvod, prečo potrebujeme projekty ako NOTA BENE, kde môžeme byť tolerantnejší, flexibilnejší a rešpektujúci aj ku klientom, ktorí vládku pracovať iba pár hodín denne.“ Stabilné zamestnanie pre ľudí s týmito limitmi môžeme podľa Petra prirovnáť k olympiáde. „Nie každý športovec, ktorý poctivo trénuje, môže ísť na olympiádu. Latka je príliš vysoko, hoci motivácia im rozhodne nechýba.“

Mnohí jeho klienti by sa pritom dokázali uchytiť na pracovných pozíciách s tolerantnejšími podmienkami a nižšími nárokmi. Otázka je, ako zladať ich potreby s modernou dobou, ktorá sa sústreďuje na rýchlosť a výkon a nedáva priestor pre chyby. „NOTA BENE je ako prútený most nad priepasťou medzi extrémnou chudobou a trhom práce. Namiesto neho by sme potrebovali priepasť zasypať a postaviť cestu. V nej by boli odstupňované podmienky pre každého, zohľadňujúce jeho zdravie, sociálne zázemie a životné skúsenosti.“ ●

Text Dagmar Gurová
Foto Jana Liška Schmidt

Predajca s mocným hlasom

Luigiho spoznáte podľa hlasu, ktorý priťahuje pozornosť aj v ruchu a zhone Hlavnej stanice. V oblečení, ktorým si pripomína svoju motorkársku mladosť, ponúka príbehy z časopisu NOTA BENE. Tento raz k nim pridal svoj vlastný.

V dave ľudí, ktorí prúdia na bratislavskú Hlavnú stanicu, nášho predajcu Luigiho niekedy takmer nevidno, no jeho hlas neprepočujete. Jasne pretína ruchy mesta a priťahuje pozornosť. Luigi každý mesiac zvoláva na ochutnávku nových príbehov. Neponúka len časopis, rovno napovie, čo zaujímavé sme k danej téme pripravili. Rovnaká ostáva len jeho úvodná formulka: „Dámy a páni alebo slečny, nech sa páči aktuálne NOTA BENE.“

Vytrénoval sa ešte ako kolportér košického večerníka. Začínal na Furči, ale zvukný hlas a jeho reklamné slogany ho dostali do centra mesta.

NOTA BENE s prestávkami predáva 16 rokov. Po náhlejšej smrti partnerky, keď nevedel nájsť zmysel života, mu o časopise povedal známy z Košíc.

„Nepamätám si už jeho meno, ale som mu doteraz vďačný. Predávať časopis dokážem aj popri svojich zdravotných obmedzeniach. Mám lepšie dni, kedy postojím bez vozíka a horšie dni, keď do predaja ani nemôžem ísť.“

Roky žil v Košiciach. O sťahovaní do Bratislavy začal rozmýšľať, keď si v NOTA BENE prečítal o projekte Nosiči batožín na Hlavnej stanici, ktorý prebiehal v rokoch 2014 až 2019 a zameriaval sa na zamestnávanie a oddľžovanie ľudí bez domova.

„Tak som si pomyslel, že by som sa rád pridal. Aj by som šiel do tej Bratislavy, len som nevedel, dokedy by som zvládol nosiť ťažké kufre,“ spomína. „Nosičov som už nestihol, ale nakoniec som do Bratislavy predsa prišiel.“ Tvrdí, že zvyknúť si na nové

mesto a ľudí nebolo ťažké. „Mám rád nepoznané. Som tu už rok a pol a som spokojný.“

Dokáže sa prispôbiť. Oproti nehode, ktorá mu zmenila život, vníma bežné problémy s väčším nadhľadom. „V mladosti som prežil ťažkú haváriu na motocykli. Stalo sa to 27. marca 1990. Šofér nákladného auta dostal mikrospánok a vošiel do môjho jazdného pruhu. Skoro päť rokov som bol ochrnutý na pravú stranu tela. Celý môj život by vyzeral inak. Všetky moje plány a sny po havárii padli.“

Útechu hľadal v duchovnom živote. Roky mu trvalo, kým znova, po krôčikoch začal chodiť. Zdravie má síce podlomené, to mu však nebránilo ísť s našou komunitou predajcov a predajkyň na výlet do Brna, na opekačku či na splav NOTA BENE. Na splav prišiel s vozíkom, ale musel ho nechať v autobuse. „Mám veľmi silné ruky, takže pádlovanie mi nerobilo problémy. Bol som prvý raz v živote takto na vode. Veľký relax to bol. Páčila sa mi aj príroda. Voda ma upokojuje,“ hovorí. „Od detstva som mal rád pohyb a vodu. Vyrastal som blízko mŕtvych ramien, v ktorých sme s kamarátmi lovili ryby. Plávať sme chodili na Latoricu.“

Bol športový typ. Od dvanástich rokov sa venoval bojovým umeniam a samozrejme, nadovšetko mal rád motorku. Doteraz je kožené oblečenie jeho poznávacím znamením.

Ľudia to niekedy úsmevne komentujú. „Jeden pán mi povedal, že predávam NOTA BENE oblečený ako americký multimilionár,“ smeje sa Luigi.

NOTA BENE mu dáva pocit, že niekam patrí. Páči sa mu, že robíme akcie, kde predajcovia a predajkyne zažijú chvíle, ktoré ich vytrhnú z bežnej rutiny. Bavi ho aj samotný predaj časopisu. „Život mám vďaka tomu naplnenejší,“ hovorí. „Striedajú sa tu rôzni ľudia, nie je to monotónne.“

Pravidelne chodí na schôdzu predajcov, súčasťou ktorých je predstavenie nového čísla. „Dozviem sa tam, čo potrebujem. Zapamätám si, o čom ktorý článok je. Potom viem časopis lepšie ponúknuť.“

Súčasťou Luigiho príbehu vždy boli ľudia. Mnohé musel zvládnuť sám, ale občas stretol správneho človeka na správnom mieste. „Chcel by som všetkých, čo mi pomohli a pomáhajú, pozdraviť.“ ●

Zo starých vedút

Text Juraj Červenka

Foto medievalheritage.eu, varlexikon.hu

Kopce okolo dnešnej Bratislavy sú presýtené zeleňou, ako každý rok v máji či júni. Dunaj v pozadí sa vetví do ramien, stráca sa v lužnom pralese. Vnútorne mesto chránia silné hradby. Z rôznych smerov prichádzajú ľudia. Z veduty cítiť atmosféru 18. storočia. Silu okamihu.

Slovenský historik a odborník na dejiny Trnavy Jozef Šimončíč považoval vedutu, detailný obraz mesta, za vzácny historický prameň. „Zachytáva objekty, dnes už asanované, dobové oblečenie, realitu deja,“ písal v knihe *Mojej Trnave*. Vďaka činnosti tlačiarne Trnavskej univerzity pochádzajú z prostredia Trnavy desiatky cenných vedút zo 17. a 18. storočia. Šimončíč vyratúval zvláštnosti tej či onej veduty – jedna olejomalba zobrazovala požiar mesta v lete 1666, iná zachytávala rozostavené armády počas bitky pri Trnave 26. decembra 1704, v nepokojných časoch protihabsburských povstaní. Autori týchto umeleckých pohľadov chceli byť čo najpresnejší. Držali sa reality.

PEVNOSŤ V TVARE MEČA

Vedutám v ranom novoveku dominovali tri základné farby – zeleň krajiny, modrosť vody, a stavby zväčša v červenom spracovaní. Holandský teoretik umenia Rem Koolhaas upozorňuje na kontrast medzi obrazmi európskych miest vo vnútrozemí a prístavov. „Stabilita vnútrozemských oblastí oproti dynamike pobrežných sídel. Je v tom zlovestné tušenie budúceho chaosu, ktorý rozpútajú odstredivé sily globalizácie,“ píše v úvode publikácie *Mestá sveta*. Dielo pozostáva z 230 vedút, zhotovených medzi rokmi 1572 a 1617. Sú medzi nimi dva pohľady na Komárno. Ich autorom je flámsky rytec a cestovateľ Jacob Hoefnagel.

Diela obsahujú dobový popis reálií. „Komárno je malé mestečko, ktoré Turci viackrát spustošili. V dnešnej dobe je známe najmä vďaka mohutnej pevnosti, ktorú dal postaviť

Ferdinand I. na konci dunajského ostrova na ochranu okolia. Vzhľadom na zbiehanie dvoch riek z oboch strán bola pevnosť postavená v tvare špičky meča, akoby to bola korma veľkej lode. Hlboká priekopa oddeľuje mesto od pevnosti, do ktorej sa dá dostať cez drevený padací most,“ čítali európski

vzdelanci fakty z roku 1595. A znova máme prítomný farebný protiklad – modrý Dunaj, okolo zelenej polia a červená silueta mesta a pevnostného komplexu.

BUDÍN S MINARETMI

Slovenský národný archív (SNA) vydal pred pár rokmi v spolupráci s českými kolegami súpis vedút, ktoré táto inštitúcia uchováva. Mnohé z nich pochádzajú z archívov významných rodov ako Pálfiovci, Erdődyovci či Esterházyovci. Veduty boli kedysi cennými umeleckými dielami zberateľskej hodnoty. A platí to dodnes. Umožňujú návrat v čase o stáročia.

Fascinujúci je obraz budínskeho hradného vrchu s okolím. Tak ako dnes, aj v minulosti bola táto scenéria kopcov nad Dunajom úchvatná. Hrad,

mohutná rieka, vtedy ešte rozľahlé vinice. A minarety! V tom čase Budín okupovali osmanské vojská. „Hlavný kostol dali na počesť Matky Božej vystavať ešte králi Gejza a Ladislav. Oproti palácu sa týči vysoký kopec, na ktorom majú dnes Turci silnú pevnosť a posádku. Kedysi sa volal Vrch svätého Gellérta, stál tam kostol zasvätený tomuto svätcovi. V časoch moru tam prichádzali pútnici. Dnes už tam z toho nie je nič,“ informoval vydavateľ. Ďalší text obsahoval rôzne invektíva voči Turkom.

Porovnávať môžeme i ráz slovenskej krajiny. Vrchy vôkol Banskej Štiavnice boli v čase rozmachu banskej činnosti podstatne menej zalesnené ako dnes, rieky Hornád a Torysa vytvárali v roku 1684 okolo Košíc skutočné prírodné bariéry a mesto Komárno spájal s komárňanskou pevnosťou aj koncom 17. storočia most. No pozor! Komárňanský pohľad v dielni v Augsburgu trocha

zidealizovali – vrchy v pozadí nemajú reálny základ. Krajine umelo pridávajú na zaujímavosti.

SUVENÍRY Z CIEST

Prvým uceleným a v mnohých kópiách vydávaným atlasom miest bola takzvaná Norimberská kronika z roku 1493. Obsahuje stovky drevorytov. Medzi jej autorov zrejme patrila aj Albrecht Dürer. Predchádzali vedutovým malbám, historici umenia pokladajú za obdobie vzniku skutočných vedút až 17. storočie. A za zlatý vek ich tvorby najmä 18. storočie, keď sa cestovanie stávalo čoraz populárnejšou záľubou medzi šľachticmi a príslušníkmi najvyšších vrstiev.

V kurze boli cesty po stopách antiky, gotiky a renesancie do dnešného Talianska. Najčastejším motívom tvorcov vedút boli Benátky, Rím a Neapol. Išlo o vyhľadávané suveníry z ciest. Aj pojem veduta pochádza z taliančiny a znamená pohľad.

Cestovateľskej mánii prepadol aj Johann Wolfgang Goethe. Počas svojej niekoľkomesačnej výpravy sa dostal až na Sicíliu. Jednou etapou putovania ho sprevádzal autor precíznych vedút Christoph Heinrich Knip, ktorý pre Goetheho za honorár kreslil. Knip sa vyžíval v detailoch a presne to Goethe potreboval pre svoj taliansky cestopis. Goethe spomínal, ako sa s Knipom dohodli na spolupráci. Podľa dohody všetky náčrty patrili jemu. Knip mal mať vždy pripravené kvalitné a starostlivo zastrúhané anglické ceruzky.

ĎALEKÉ OSTROVY

Keď si všimneme dátumy vyhotovenia vedút, odhalíme rozdiely a najmä progres v práci dávných umelcov. Výjav dobývania Belehradu s loďami na sútoku Sávy a Dunaja vznikol pred rokom 1544. Drevoryt autor vyhotovil v jednoducho načrtnutých líniiach. O vyše storočie neskôr rytec pracoval s detailným rozvrstvením, akoby zachytával každý dom a vežu. Krásna veduta dnešnej Bratislavy vznikla v roku 1735 podľa predlohy kartografa Samuela Mikovínyho pre knižné dielo Mateja Bela. Efektívny je pohľad z malokarpatských vrškov na zalesnené roviny dnešných zadunajských obcí.

SNA má vo svojich zbierkach výjavy z rôznych kútov Zeme. Z konca 18. storočia pochádza medirytina Veľkonočného ostrova s domorodými obyvateľmi a sochami Moai aj aljašskej krajiny s provizórnou rybárskou osadou. Najcennejšie veduty lákajú návštevníkov do najprestížnejších svetových galérií a múzeí – Benátky v podaní majstra Canaletta v londýnskej National Gallery alebo washingtonskej National Gallery of Art sú len tým najznámejším z príkladov.

Objavenie a rozširovanie fotografie posunulo tvorbu vedút do histórie. Fotografia však dlho nedokázala nahradiť umelecké čítanie rytcov a litografov či maliarske kompozície z diaľky alebo nadhľadu. ●

← Slovensko v starých vedutách: Pohľadom na Košice, Trnavu a Bratislavu dominuje malebnosť krajiny, v náčrte Banskej Štiavnice vládne jej drsnosť.

Normalizácia nie je liečba

Petra Eller

„Nebolo by úžasné, keby ťa raz úplne vyliečili?“ Túto otázku som počula od väčšiny intaktných ľudí vo svojom živote a videla som ju v ohromnom množstve fantasy a sci-fi príbehov. Ja však ich iskričku v oku nezdíeam. Namiesto toho ma ťaží, že sa im zdá ako sen, keby ma niekto celú zmenil a moju menšinovú identitu by vymazal.

Keď sa im to snažím vysvetliť, nastáva zmätok: Dva roky svojho života som predsa strávila bojom s poisťovňami, aby mi nevzali liečbu, vďaka ktorej žijem a prekvitám. Ako teda môžem tvrdiť, že úplné vyliečenie je pre mňa nežiaduce?

Nuž, podľa definície Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) zdravie znamená „stav kompletnej fyzickej, psychickej a sociálnej pohody, ale nie výhradne absenciu ochorenia“.

Áno, liečba mi po prvý raz v živote dodala dostatok energie plniť si ambície a sny, hoci som zostala ležiacou na pľúcnej ventilácii. Lenže za psychickú a sociálnu pohodu vďačím práve svojmu zdravotnému znevýhodneniu. Na každý aspekt života sa vďaka nemu dívam doslova z iného uhla pohľadu, ktorý je často oveľa pútavejší. Zaradilo ma aj do komunity, ktorá ma neodsúdi, nech vyzerám akokoľvek alebo nech potrebujem čokoľvek, aj ak to nepotrebuje nikto iný na svete.

Napriek tomu slovenské zdravotné poisťovne preferujú liečbu pacientov, ktorí majú šancu úplne sa vyliečiť bez stopy po symptómoch. Tých, ktorí by zostali zdravotne znevýhodnení, aj keď ľúbení a šťastní, odsudzujú na smrť jedným podpisom dokumentu. A tak upozorňujem – takéto rozhodnutia si protirečia s definíciou uzdravovania, ale zato úplne súhlasia s významom normalizácie. Pričom normalizácia je výhradne nástrojom opresívnych režimov. ●

Ako nevychovať nacistu

Zuzana Mojžišová

Reportážna knižka, o ktorej dnes bude reč, sa volá *Ako vychovať nacistu*. Jej autorom je americký pedagóg a korešpondent Gregor Zemier (1899–1982) a prvý raz v USA vyšla v roku 1941. V slovenčine vlni (Absynt, preklad Igor Otčenáš).

Ziemer pôsobil pred druhou svetovou vojnou ako riaditeľ Americkej koloniálnej školy v Berlíne. Navštevovali ju najmä zahraniční žiaci, napríklad deti diplomatov. Keď sa opakovanne stalo, že na jeho židovských študentov zaútočili kameňmi a nenávisťnými výkrikmi chlapi z neďalekej ľudovej školy oblečení v parádnych rovnošatách, obrátil sa na tamojšieho riaditeľa. Ale dozvedel sa akurát to, že tak sa v „novom“ Nemecku veci majú, že Židia sú najväčšími nepriateľmi a Ziemer by sa mal niektorých svojich žiakov jednoducho zbaviť. Ziemer zareagoval pomerne prekvapivo. Rozhodol sa preskúmať celý systém nacistického vzdelávania. Podarilo sa mu získať potvrdenie povoľujúce mu vstup do všetkých zariadení patriacich pod jurisdikciu ministerstva školstva od domovov pre tehotné ženy a jasli až po vysoké školy. Obieha ustanovizne, zjazdy, prisahy, rozpráva sa. Výsledkom je hrozivá, ale poučná správa s možnými profylaktickými účinkami. ●

Osamelý svedok z periferie

Juraj Červenka

Starý Ružinov sa vraví tej časti Bratislavy. Malá plocha ohraničená z juhu električkami, zo západu trolejbusmi, z ďalších strán frekventovanými výpadovkami. Tu som vyrástol, medzi panelákmi zo začiatku 80. rokov. Umelý kopec nad škôlkou bol pre nás horskou stráňou, zanedbaný parčík v miestach vysušeného ramena džungľou. Základy zbúraných domov v kriokoch reliktnými dávnych čias, keď naše ulice pripomínali skôr dedinu. Niektoré dodnes existujú, iné pohltila výstavba. Aký tu bol každodenný život? Výkriky z minulosti som objavil v dobovej tlači.

Chudáčik chlapec, vzdychali ľudia v januári 1929, lebo počuli o úbohom pekárskom učňovi. Majster z Palkovičovej ulice ho poslal slabo oblečeného v treskúcej zime až do Masarykovej kolónie. Keď mladého Františka našli policajní strážnici, bol v bezvedomí. Inokedy krútili hlavou nad úradníkmi, ktorí prišli pokutovať ich suseda pre neúčast na obecných voľbách v septembri 1931 – a neborák bol už štyri roky mŕtvý! Aj od známych z Bajzovej prichádzali novinky. Pani Márii ukradli na jeseň 1927 z dvora prasa. Pekná firma musel byť tiež podnájomník z Moravy, na jar 1931 ušiel aj s novučíckym gramofónom.

Raz obyvateľov trápili sucho a prašnosť, inokedy čierno-čierna tma, pretože vypadlo osvetlenie a nik sa nemal k oprave. Aj strach o deti panoval. Školu mali na Tehelnom poli a denne museli prejsť cez železnicu, v šere okolo cintorína pre mestskú chudobu. Tam najmenších strašili škodoradostní výrastkovia, ako sa písalo v zime 1930. Aj týmto žil Starý Ružinov, náš Rosenheim. Zostalo len pár dobových správ, nikto si to už nepamätá. Len zhrbená moruša v parku. Osamelý svedok z akejsi neexistujúcej záhrady. ●

Tancovala som

Text Elena Akácsová
Foto archív Eleny Akácsovej

s kozmonautom

Až keď som zažila ulicu odnikiaľ nikam, mesto bez centra a bez ľudí, pochopila som, aký dôležitý prvok mesta je ulica.

V čase perestrojky, na jar v roku 1985, som sa dostala s folklórnym súborom na medzinárodný festival do Brestu v Bielorusku. Vodka tiekla potokom, hoci práve vtedy v rámci boja proti alkoholizmu vyhlásil Gorbačov „suchý zákon“. My sme však boli zahraniční hostia a tých si bolo treba poriadne uctiť. „Da zdravstvujet velikaja družba meždu narodami!“

V živote som nepočula toľko prípitkov. Myslím, že to pre mňa bol jeden z najbizarnejších zážitkov v živote, a to nielen preto, že som si na záverečnej recepcii zatancovala so skutočným sovietskym kozmonautom. Meno som už zabudla. Vozili ho všade s nami ako atrakciu, ale nemohol sa s nikým dlhšie rozprávať, okamžite bol pri ňom zamračený pán a odviedol ho preč. „Da zdravstvujet sovietskij kosmonavt!“

Hoci sme žili v socialistickom Československu, na taký policajný režim sme neboli pripravení. Prevážali nás autobusmi, pred nami a za nami policajné vozidlá s húkačkami, dovolili nám z nich vystúpiť len so sprievodcami a na presne vymedzených miestach – ako hotel pre zahraničných turistov Intourist, pamätník Brestská pevnosť hrdina či kultúrny dom.

Najčudnejší zážitok nás čakal pri výlete do blízkeho kolchozu. Tam nás uprostred šírých polí vyložili z autobusu na kraji novej modernej dediny.

Bola to jedna krásna nová asfaltová ulica, ktorá sa začínala a končila v blate. Okolo nej stálo zo desať rovnakých nových domov. Pred nimi nás hostili chlebom a vodkou, pustili nás aj do parádnej izby, ale nesmeli sme ísť ďalej, ani na záchod. Potemkin by mal radosť. „Da zdravstvujet novaja sovietskaja derevňa!“

Len raz sa nám podarilo vyjsť z hotela bez sprievodcov. Chceli sme sa prejsť po meste, nakúpiť suveníry, a tak sme pristavili pár osamelých ľudí na ulici a pýtali sa ich, kde je centrum. Nechápali. Vravím, staré domy, pešia

zóna, obchodíky, kaviarne, uličky plné ľudí – kde to nájdeme? Ahá, to nemáme, to všetko bolo zničené vo vojne. Naším historickým centrom je pamätník pevnosť. Ale to už nás našli naši strážcovia a odlifrovali nás naspäť do hotela. Túžbu po nákupe suvenírov nám potom saturovali riadenou zastávkou na akejsi širokánskej ulici s obchodným domom. Teda saturovali – okrem vodky a cukroví sme nič moc nekúpili.

Dodatočne som sa dočítala, že Brest nemá historické centrum nielen preto, že mesto bolo počas vojny na 90 percent zničené a po nej ho budovali nanovo v duchu sovietskeho urbanizmu, teda široké cesty, paneláky, obrovské námestia, veľa miesta pre vojenské prehliadky, málo miesta pre život. O svoje centrum prišiel Brest už v 19. storočí, keď sa kvôli výstavbe pevnosti mesto presunulo inde. Najstaršia

časť mesta je vlastne ruina pevnosti – pamätník, nie živé centrum.

V dnešnom Breste podľa toho, čo som videla na internete, to vyzerá o trošku prívetivejšie, ako si pamätám z roku 1985. Ale nie o veľa. Som šťastná, že môžem žiť vo svete, kde je ulica živý organizmus, pulzujúce slobodné miesto, a nie potemkinovská dedina s vystrašenými ľuďmi. Nech teda žije ulica!●

Text Lucia Bucheňová

Foto Alan Hyža

Jedna z 11

Behom sekundy sa Sofin život zmenil o stoosemdesiat stupňov. Dnes pozná aj poslepiacky všetky zákutia nemocničných chodieb.

Ešte v januári riešila pätnásťročná Sofia to isté, čo väčšina jej rovesníkov. Prihlášky na strednú školu, kamarátky a letné prázdniny. Chcela sa vyučiť za kuchárku-časníčku. Prijali ju na odbor kuchár-pekár, ale ona verí, že to vyjde a prestúpi na vysnívaný odbor. Veľmi by chcela v septembri nastúpiť do školy. Či sa to podarí, je vo hviezdach.

Dnes pozná aj poslepiacky všetky zákutia nemocničných chodieb. Sofia totiž nateraz „býva“ tam, kam deti nepatria. Na oddelení detskej onkológie.

Všetko sa začalo nenápadne. V januári si za uchom nahmatala dve malé hrčky. Neboleli ju, necítila sa chorá a nikomu nenapadlo, že by mohlo ísť o niečo vážne. Lekár odporučil masť na opuch a všetci si mysleli, že problém rýchlo zmizne. Nezmizol. O pár dní dostala virózu. Hrčky začali rásť. V priebehu niekoľkých dní sa zväčšili na veľkosť loptičky. Nasledovala návšteva pohotovosti, odbery a ďalšie vyšetrenia. A ešte v ten deň prišla zdruvujúca správa — podozrenie na leukémiu. „Behom sekundy sa náš život otočil o stoosemdesiat stupňov. Rýchlo sme sa išli domov pobaliť a ešte v ten deň sme sa o 16:45 hlásili na onkológiu. Dobrý deň, poslali nás k vám. Niečo šialené, nepredstaviteľné,“ hovorí mama Zuzka. Bolo 11. februára.

Sofi s mamkou sa chlácholili, že určite pôjde len o krátkodobý pobyt. „Nič ma totiž nebolelo, vôbec som si nepripadala chorá a už vôbec nie tak vážne,“ spomína Sofinka. Ich predstavy sa však nenaplnili. Je jún a Sofi bola na návšteve doma dokopy len šesť dní. Vie, že plány na prázdniny si robiť

nemusi. „Minimálne do konca leta tu vraj budem. Čo bude potom, sa uvidí.“

Od 12. februára sa začal kolotoč chemoterapií. Už ani neráta, koľko ich bolo a koľko ich bude. „Je to proces a ja to musím akceptovať. Aby som bola zdravá.“ Postupne jej vypadali vlasy. Pre dospelého človeka je to náročné, pre pätnásťročné dievča ešte viac. Hoci o svojich pocitoch veľa nerozpráva, pri vlasoch urobí výnimku. Vie, že raz dorastú. „Ale keď ti z hlavy zliezajú celé chumáče, nezaberá nijaký argument. Proste mi to je ľúto.“

Mama ju opisuje ako výnimočnú bojovníčku. Neplače, nehnevá sa na celý svet. Neprijemné stavy, únavu aj liečbu

prijíma s obdivuhodnou pokorou a nádejou, že raz bude opäť dobre. „Niekedy až nechápem, koľko sily v sebe moja hrdinka má. Je mi veľkým vzorom,“ láskyplne povie Zuzka. Plače, len keď ju dcéra nevidí. Keď na ňu znova doľahne, že sa neliečia z chrípky. „Na tomto oddelení sa do bodky rieši život ako taký. Občas je to až desivé.“

Od februára sú spolu prakticky neustále. Vyšetrenia, kontroly, lieky, výsledky. Sofinka počas dňa málo spí. Polihuje na posteli, kontakt so svetom jej zabezpečuje mobil. Telefonovanie strieda s pohľadom do stropu. Všetci jej behá myslou.

Zuzka myslí aj na život mimo nemocnice. Pred ochorením dcéry praco-

Prispieť môžete aj naskenovaním tohto kódu z vášho mobilného bankingu.

vala na dohodu v kuchyni za hodinovú mzdu 5,50 eura. O tento príjem prišla. Jej muž robí na stavbách, no jeho zárobok závisí od množstva zákaziek. Nie každý mesiac je rovnaký. Zuzkin príjem chýba. Uživíť ich rodinu je totiž trochu komplikovanejšie.

Sofinka nevyrastá sama. Má mamu, otca a súrodencov – pri nich sa

← Doma Sofii drží palce až desať súrodencov. Do futbalovej jedenástky chýba. Musí sa vrátiť domov!

pousmeje. „Je nás plný dom.“ Sú veľká, doslova obrovská rodina. Najstaršia Timea má 20 rokov, Gabriel 19, Blanka 18, Tomáš 17, Zuzka 16. Nasleduje Sofia, ktorá nedávno oslávila pätnásť narodeniny. Po nej sú Miloš 13, Lukáš 12, Sebastián 11, Aneta 10. Najmladší Janko má 9 rokov. Mama Zuzana si už zvykla na uštipačné poznámky pri zmienke o počte jej detí. Nerieši to. „Máme ich a basta. Zmiešanú futbalovú jedenástku. Všetky deti sú skvelé. Jeden za druhého by aj dýchali, ochraňujú sa, majú sa naozaj radi. V našom malom dome je veľa lásky, ale aj hluku, smiechu... Hoci toho je od februára pomenej. Všetci sa boja o Sofiu.“

Keď sa dá a zdravotný stav Sofinky to dovoľí, chodia za ňou na návštevu do nemocnice. „Jasné, že sa vždy poteším a jasné, že neprídu všetci naraz, bol by tu potom riadny nátresk,“ zavtipkuje Sofi.

Chýba jej obyčajný život, rodina, kamaráti, školské prestávky, debaty po škole o všetkom a o ničom. Kontakt s rovesníkmi, jednoducho sloboda a voľnosť, ktorú si väčšina tínedžerov ani neuvedomuje. „Neskutočne si vážim, keď môžem dýchať čerstvý vzduch. V nemocnici sa to veľmi nedá. Bola som od februára málo doma, ale bol to ten najsilnejší liek. Všetko, čo som považovala pred leukémiou za samozrejmosť, mi je dnes vzácne. Choroba mi ukázala, akú veľkú hodnotu majú tie najobyčajnejšie veci.“

Nesťažuje si na pobyt v nemocnici. Tvrdí, že sa to dá zvládnuť, horšie to bolo, keď bola leukopenická a musela fungovať na izolačke. Našla si tu aj kamarátov – spolubojovníkov a verí, že ostanú v kontakte aj potom. „Keď už budeme všetci znova zdraví.“

Chemoterapie zvláda striedavo oblačno. Aktuálne ju trápi nechutenstvo, predtým to boli afly v ústach alebo zvracanie. „Nikdy nevieme, čo sa po chemo bude diať. Sofinka ale neplače, vydesenými očkami na mňa pozerá a ja ju môžem len bezradne chlácholiť a povzbudzovať, že zajtra bude určite lepšie. Keby som mohla, preberiem jej chorobu na seba. Žiadna mama by nemala vidieť trpieť svoje dieťa. Bojím sa o ňu a jediné, čo jej môžem sľúbiť, je, že vždy budem pri nej. Tento nemocničný pobyt nás neuveriteľne zbližil. To neznamená, že si sem tam nejdeme na nervy. Jemná ponorka sa občas dostaví, ale vždy to napokon obrátíme na srandu.“

Domov, do ktorého sa má Sofi po liečbe vrátiť, je skromný dvojizbový domček. V jednej izbe sú dve postele a niekoľko matracov na zemi. V druhej spia rodičia s ďalšími deťmi. Nie každý má vlastnú posteľ. Žijú skromne, ale slušne a svorne. Držia pokope.

Po návrate z nemocnice bude však Sofi potrebovať podmienky, ktoré zohľadnia jej zdravotný stav po náročnej liečbe. Najväčšou potrebou je dokončenie kúpeľne. Voda aj toaleta sú k dispozícii, no chýba sprchový kút, batérie a ďalšie vybavenie potrebné na každodenné fungovanie. Práve hygiena bude po liečbe mimoriadne dôležitá. Zatiaľ totiž obyčajné sprchovanie nie je možné. Zišlo by sa obložiť steny. Praktickejší nábytok a rozťahovacie kreslá na spanie v izbe, ktorú Sofia zdieľa so súrodencami, by pomohli lepšie využiť priestor a vytvoriť dôstojnejšie podmienky.

Najväčším snom Sofie dnes nie je nový telefón, značkové oblečenie ani dovolenka pri mori. Chce sa vrátiť domov. „Keď tam aj sprcha nebude, nevádi. Ale budem konečne doma.“ ●

Časopis NOTA BENE poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo sociálne slabším rodinám a ľuďom so znevýhodnením. Nie vlastnou vinou sa ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho príbeh Sofinky osloví. Aj váš príspevok sa použije na dokončenie kúpeľne a prerobenie izby pre Sofku. Ďakujeme!

Číslo účtu IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205 (Prima Banka), SWIFT: LUBA SKBX. Názov účtu: Medzi nami, pripíšte poznámku – Sofia.

Kontakt na OZ Medzi nami: 0905 910 827 alebo 0905 240 389 (medzinami@zoznam.sk).

autor: Pavol Surovec	manilské konope	ohňovzdorný materiál	somár	rímska šesťka	japonská lovkyňa perál	hrubý povraz	oblete	Pomôcka: DYNAS	Občianske zdrúženie (skr.)	niečo zvinuté	zvestuj (kniž.)	trepaním otras	Regionálna rada (skr.)	ozn. lietadiel Afganistanu
zlučovalo (odb.)								horizonty						
2. časť tajničky								3. časť tajničky						
								ples						
česká politická strana				alebo (čes.)					gibon bieloruký				1. časť tajničky	inými slovami
				ženské meno					podnik v Kopřivnici					
doslovný preklad					predstavený kláštora					štíhla stavba				
					medikament					morský kôrovec				
chem. zn. arzénu			meno Caponeho			nátlak					popíjal			
			predložka			ako (básn.)					len			
	rozum	korisť (angl.)						základná číslovka				a iné (skr.)		
		EČV Michaloviec						podmienková spojka				v, vo (lek.)		
4. časť tajničky							najkvalitnej- šia káva							
úsudok							druh lacnej klobásky							

Výluštenie z minulého čísla: Nič nemôže byť milované ani nenávidené, pokiaľ [nie je najskôr pochopené]. — Leonardo Da Vinci

Tancuj ako by ťa nikto nevidel, miluj akoby ťa nikto nezranil,
spievaj ako keby ťa nikto nepočul a [...]. – Oscar Wilde

7	5	1	8			3		
4			3	6	1			
6								8
3	6		9			4		
	4					8		
	8			3		7	1	
2								6
			5	3	9			4
		4			6	1	3	5

grid4less.net

1		4					6	
	9			8			3	
				4	6			
3			1			9		4
	1							6
6			4			2		7
				2	8			
	4			1			2	
7		3					9	

grid4less.net

KÓDEX PREDAJCU SOCIÁLNEJ SLUŽBY

- Predajca nosí preukaz so svojim registračným číslom a fotografiou na viditeľnom mieste.
- Predajca ponúka časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze.
- Predajca ponúka časopisy na určenom mieste uvedenom na jeho preukaze.
- Predajca ponúka časopisy za odporúčaný príspevok uvedený na titulnej strane časopisu.
- Predajca ponúka časopisy spôsobom, ktorý neobťažuje okoloidúcich (je triezvy, čistý, upravený, slušný).
- Predajca sa zdržuje na svojom mieste bez detí do 16 rokov.
- Predajca aktívne pracuje na zlepšení svojej sociálnej situácie, svojich zručností a riadi sa pokynmi sociálneho pracovníka.
- Predajca v Bratislave je povinný nosiť aj oficiálnu vestu s logom NOTA BENE. Začiatok vestu nemá, iba špeciálny preukaz platný v daný mesiac.

KÓDEX PRISPIEVATEĽA

- Preverte si preukaz predajcu, na ktorom je uvedené registračné číslo, fotka.
- Prispievajte na časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze predajcu.
- Neprispievajte viac, ako je uvedené na časopise, pokiaľ sa tak sami nerozhodnete.
- Časopis, na ktorý ste prispeli, si prosím zoberte so sebou.
- Časopis po prečítaní darujte alebo znehodnoťte tak, aby sa nedal znova ponúkať.

PROGRAM BÝVANIE NOTA BENE

Hľadáme prenajímateľov bytov

Pomôžte našim predajcom
opäť zažiť pocit domova.

PREČO PRENAJAŤ BYT PREDAJCOVI?

- Pravidelné platby bez meškania
- Kvalitne pripravená nájomná zmluva
- Asistencia pri komunikácii s nájomcom
- 26 spokojných súkromných prenajímateľov
- 36 nájomcov v Programe Bývanie NOTA BENE

socialna.agentura@notabene.sk

+421 905 812 175

HĽADÁME
Garsónky
1-izbové byty
2-izbové byty

MESAČNÍK NOTA BENE, 24. ROČNÍK, 7/2026

Redakcia: Šéfredaktorka: Jana Čavojská, jana.cavojska@notabene.sk, 0903 546 742.
Redaktorka: Petra Vrablicová, petra.vrablicova@notabene.sk. Vizualný koncept: Denisa Šířová & Martin Jenča (Milk).
Sadzba a zalomenie: Martin Mistrík.
Vizualný editing: Jana Liška Schmidt.
Korektúra: Mária Beňáková Rišková.
Vydavateľ: OZ Proti prúdu, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 59 62, notabene.sk.
IČO: 360 68 781, IČ DPH: SK 202 158 5731, číslo účtu IBAN: SK21 1100 0000 0026 6347 5014, BIC (SWIFT): TATRSKBX. Registrácia na MV SR dňa 20. 3. 2001, číslo spisu: VVS/1-900/90-17945, na MK SR pod číslom EV 3665/09 ISSN 1335-9169.

PROTI PRÚDU: Štatutárna zástupkyňa: Nina Beňová 0908 434 826. Finančné oddelenie: Daniela Žideková 0911 209 559.

Program NOTA BENE: Terénny tím podpory predajcov: koordinátor Peter Kadlecík 0907733388, Robert Olejár 0917526158, Ivan Scholtz 0905440764, Michaela Kukučka 0908293233, Monika Miková 0905952471. Sociálni pracovníci: koordinátorka Lucia Primmelová 0905440878, Erik Kapsdorfer 0905440946, Dagmar Korentsy 0908229830, Kristína Nagytová 0915985640. Distribúcia: Barbora Sekelská 0915779746, Peter Kováč 0908986603.

Program Bývanie NOTA BENE: koordinátor Ivan Lorenc 0908 062 194, Barbora Žiaranová 090555520, Rebeka Sekulová 0908 268 034, Mária Teley 0905440887, Alexandra Lukačovič Senajová 0911 654 411, Dagmar Gurová 0917 337 235. Sociálna nájomná agentúra: Petra Groschová 0905 812 175.

Program Advokácia: Nina Beňová 0908 434 826. Emaily: memo.priezvisko@notabene.sk

● Pouličný časopis NOTA BENE začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebaúctu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Úlohou NOTA BENE je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.

● Predajca časopisu musí byť registrovaný v OZ Proti prúdu alebo partnerskej organizácii mimo Bratislavu. Pri registrácii dostane 4 kusy časopisov zdarma, všetky ostatné si kupuje za 1,40 € a predáva za plnú sumu 2,80 €. Je povinný nosiť preukaz, v Bratislave aj oficiálnu vestu a dodržiavať kódex predajcu (pozri str. 42). Ak zistíte, že niektorý predajca porušuje pravidlá, prosím, informujte nás alebo partnerskú organizáciu.

● OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu NOTA BENE poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývania a úradných záležitostí, úschovu peňazí a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.

● OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systémové a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe. Viac na notabene.sk.

ORGANIZÁCIE ZABEZPEČUJÚCE REALIZÁCIU INTEGRAČNÉHO PROJEKTU NOTA BENE (SR)

Bratislava (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ NOTA BENE, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/52 62 59 62, poradcovia@notabene.sk, notabene.sk
Banská Bystrica (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Šedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Urpinom 6, 974 01 Banská Bystrica, Bc. Erik Kováč, 0904 211 211, socialne.bb@redcross.sk

Bardejov (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Bc. Mária Chocholáková, 0901713903, seniorcentrum.bardejov@gmail.com

Čadca (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínova 4, 022 01 Čadca, Katarína Melicháčová, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com

Galanta (2023): Centrum pomoci človeku, prevádzkovateľ ADCH Trnava, Hlavná 997/14, 924 01 Galanta, Petra Penzešová, 0948 632 483, petra.penzešova@charitatt.sk

Holíč (2009): Azylový dom Emauzy, J. Čabalku 3, 908 51 Holíč, Mgr. Hana Šafránková, 034/668 31 10, emaury.holic@gmail.com

Hlohovec (2009): Armáda spásy, Pribinova 51, 920 01 Hlohovec, Milan Hyll, 0940 438 130, milan.hyll@armadaspasy.sk

Košice (2003): Charitný dom sv. Alžbety, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Bosáková ul., 040 01 Košice, Martina Kochová, 0910 842 182, martina.kochova@charita-ke.sk

Levice (2005): O. z. Miesto v dome, Kpt. Nálepku 125, 934 01 Levice, Mgr. Ľubica Prištiňáková, 036/622 15 86, mvd@miestovdome.sk

Liptovský Mikuláš (2010): Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš, Mgr. Veronika Bániková, 044/556 53 24, veronika.banikova@mikulas.sk

Malacky (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Krížovatky, Ľudovíta Fullu 16, 901 01 Malacky, Lukáš Krchnák, 034/772 24 57, centrumbetania@gmail.com

Nitra (2003): Dom charity sv. Rafaela, prevádzkovateľ: DCH Nitra, Štúrova 57, 949 01 Nitra, Mgr. Andrea Rončková, 0907 451 771, 037/652 30 28, rafael.charita@gmail.com

Nové Zámky (2022): Mestský úrad Nové Zámky, Hlavné námestie 10, 940 02 Nové Zámky, Róbert Kuki, 0905900573, robert.kuki@novezamyky.sk

Piešťany (2005): ZSS Domum, Bodona 55, 921 01 Piešťany, Eva Papšová, 0915 400 577, 033/772 76 87, domum@piestany.sk

Poprad (2005): ZSS pre občanov bez prístrešia, Levočská 4051/55, 058 01 Poprad, Ing. Marcela Michalková, 0910 890 488, 052/772 42 09, marcela.michalkova@msupoprad.sk

Prešov (2023): Podaj ďalej, o. z., Hlavná 73, 080 01 Prešov, Tatiana Vašková, 0947 975 909, podalej@gmail.com

Svidník (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Valéria Kurillová, 0917 673 107, info@spodmar.sk

Trenčín (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Lujza Roderová, 0905 983 099, roderovalujza@gmail.com

Trnava (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, Peter Mlynský, 0940 602 151, peter.mlynsky@charitatt.sk

Vranov nad Topľou (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Ľúčna 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0903 982 906, 057/443 15 78, chd.vranov@charita-ke.sk

Zvolen (2016): Charita sv. Alžbety n. o., J. Jesenského 495/33, 960 01 Zvolen, 0902 057 264, soc.pracovnik@charitazvolen.sk

Žilina (2003): Dom charity sv. Vincenta, Bratislavská 423/27, 010 01 Žilina, Mgr. Jana Kadašiová, 0918 314 197, 041/724 47 95, spdcvri@charitaza.sk

Čo sa udialo s vašimi peniazmi, kým ste dočítali poslednú stranu?

Keď ste si toto číslo kúpili, váš predajca získal peniaze na jedlo, lístok na MHD alebo nocľah v ubytovni. Je to konkrétna pomoc, vďaka ktorej zvládol dnešný deň o niečo dôstojnejšie. A za to vám z celého srdca ďakujeme.

Realita života na ulici je však náročná a čím dlhšie je človek bez domova, tým ťažšie sa z nej dokáže dostať. Okrem hmotného nedostatku musí prekonať bariéry, ktoré nie sú vždy len finančné. Po dlhom pobyte na ulici často stráca schopnosť zorientovať sa vo veciach, ktoré sú pre iných úplne samozrejmé. Zarobiť pár eur na jedlo je jedna vec, nájsť si ako človek bez domova finančne dostupný prenájom je výzva, ktorú by bez pomoci nezvládol takmer nikto.

Preto hľadáme nájomné byty za zvýhodnené ceny, ktoré si naši klienti môžu dovoliť. Sme styčným bodom pre prenajímateľov a sociálnou, administratívnu a technickou podporou pre klientov. Aktuálne sprevádzame **viac ako 36 ľudí v 25 bytoch**. Pomáhame im vrátiť sa k veciam, ktoré človek bez skúsenosti s bezdomovectvom robí automaticky, no v náročných podmienkach ulice idú do úzadia – ako je hospodárenie s peniazmi, varenie vo vlastnej kuchyni či zvládnuť obyčajné ticho a samotu za vlastnými dverami, ktorú po celé roky na ulici nezažijete.

Dostupné nájomné bývanie je jedinou cestou, ako bezdomovectvo ukončiť natrvalo. Popri tom neustále pracujeme na systémových zmenách, aby život na ulici nebol pascou, z ktorej niet návratu. Tieto procesy trvajú mesiace a stoja peniaze, ktoré predaj časopisu nepokryje. Ak považujete našu prácu za užitočnú, **staňte sa naším podporovateľom**. Dá nám to možnosť lepšie plánovať a systematickejšie rozvíjať naše aktivity. Naším klientom tak dávate istotu, že sa budú mať vždy na koho obrátiť.

Kúpou časopisu pomáhate niekomu prežiť deň. Finančnou podporou im odomykáte dvere k stabilnému a bezpečnému domovu.

Darovací formulár
nájdete na

notabene.sk/chcem-darovat

NOTABENE

